

חוויה בצלילים

משרד החינוך

אגף המכמ"רים - המזכירות הפדגוגית
הפיקוח על החינוך המוסקלי

בשיתוף התזמורת הקאמרית הקיבוצית

ירושלים, תש"ע - 2010

כתיבה ועריכה: ענת דור ותמי אורדו

עריכה לשונית: סיונית רובינשטיין

עיצוב גרפי: סטודיו גדעון דן

הדפסה: דפוס מאור ולך

הוצאה לאור: משרד החינוך, גף פרסומים

© כל הזכויות שמורות למשרד החינוך

ירושלים, תש"ע - 2010

רפי,
בעמוד זה יופיע דף פתיחה שלי. אוסיף אותו בהמשך.

רפרטואר חוויה בצלילים – כלי התזמור

פתיחה

"אוברטורה" מתוך האופרה "כרמן" - ג'ורג' ביזה

הצגת כלי הקשת

- פרק שני מתוך "החורף - ארבע עונות" - אנטוניו ויואלדי
- פרק שלישי מתוך "הקיץ - ארבע עונות" - אנטוניו ויואלדי
- "פולקה פיציקטו" - יוהאן שטראוס הבן
- "שיר עם קטאלאני" - פאבלו קאזאלס
- פרק ראשון מתוך "מוסיקת לילה זעירה" - וולפגנג אמדאוס מוצארט

הצגת כלי הנשיפה

- פרק שלישי מתוך ה"סימפוניה הקונצ'רטנטית לרביעיית כלי נשיפה" - וולפגנג אמדאוס מוצארט
- "מקהלת הילדים" מתוך האופרה "כרמן" - ג'ורג' ביזה
- "בדינרי" מתוך "סוויטה מס' 2 לחליל ולתזמורת" - יוהאן סבסטיאן באך

תפקיד המנצח

- "מארש רדצקי" - יוהאן שטראוס האב

יצירות קאמריות לכינור ויולה וצ'לו

- פרק שלישי מתוך דואט לכינור ויולה בסול מז'ור (רונדו אלגרו) - וולפגנג אמדאוס מוצארט
- טריו מיתרים, אופוס 3 (מנואט וטריו) - לודוויג ואן בטהובן
- רונדו מתוך פרטיטה מס' 3 לכינור סולו - יוהאן סבסטיאן באך
- סינפוניה מס' 4 למקלדת ברה מינור BMV790 - יוהאן סבסטיאן באך

מהי תזמורת?

תזמורת היא הרכב מוסיקלי גדול הכולל משפחות שונות של כלים לפי סוגי כלי הנגינה המנגנים בה. בתזמורת קיימים כלים רבים השונים זה מזה בגודלם, בצורתם ובחומר ממנו הם עשויים. צליליהם שונים בגונם, בעוצמתם ובגובהם. השמות "תזמורת סימפונית" ו"תזמורת פילהרמונית" נרדפים, ומשמשים שניהם לתיאור תזמורת קלאסית בהרכב מלא המונה 80 נגנים ויותר.

עד שנת 1600 היו התזמורות התאגדות מקרית של נגנים שניגנו בכלים שהיו בהישג ידם. לעתים נהגו להפעיל קבוצות נגנים גדולות כדי להשמיע מוסיקה גלית בתיאטרון או ללוות יצירות קוליות. הנגנים היו מעתיקים את תפקיד הכלי מתפקידו של הזמר.

בתקופת הבארוק (1750-1600) שוכללו כלי הנגינה, והמלחינים ניסו צירופים של כלים שונים. יחד עם זאת, המלחינים לא התחשבו כל כך בגוונים המיוחדים של כלי הנגינה: הצ'מבלו שימש מדריך ומכוון הרמוני שאיחד את כל היצירה; הכינורות הפכו לעמוד השדרה של רוב התזמורות; קבוצת כלי הנשיפה מעץ כללה חלילים, אבובים ובסונים; קבוצת כלי הנשיפה ממתכת כללה בדרך כלל קרנות, חצוצרות, ולעתים רחוקות גם טרומבונים. על פי רוב, התפקידים עברו מקבוצה לקבוצה.

בתקופה הקלאסית (1820-1750) קם דור חדש של מלחינים שהניחו את היסוד לתזמורת הקלאסית. קבוצת כלי המיתר קיבלה עמדות מפתח בתזמורת. בימי היידן ומוצארט עוצב ההרכב הסטנדרטי של התזמורת הסימפונית. כלי הנגינה קיבלו תפקידים בהתאם לתכונותיהם ולאפשרויות הטכניות שלהם. התזמורת כללה כ-35 נגנים, קבוצת כלי המיתר הייתה החשובה ביותר, וכל תפקיד בקבוצה זו ניגנו כמה נגנים.

בתקופה הרומנטית (1920-1820) משתכללת אמנות התזמור ומגיעה לשיאים חדשים. התזמורת היא גוף שבכוחו להביע מהצליל הענוג ביותר ועד לעוצמה הנסערת ביותר. הגיוון, ההבעה והצליל הם החשובים ביותר. תזמורות גדולות, כמו אלה שהיו באותה תקופה, אפשרו להשיג טווח גדול יותר של צלילים ועוצמות רבות מכפי שאפשר היה קודם לכן.

במאה ה-20 חלה התפתחות משמעותית במשפחת כלי ההקשה, וכלים מיוחדים וחדשים צורפו לתזמורת.

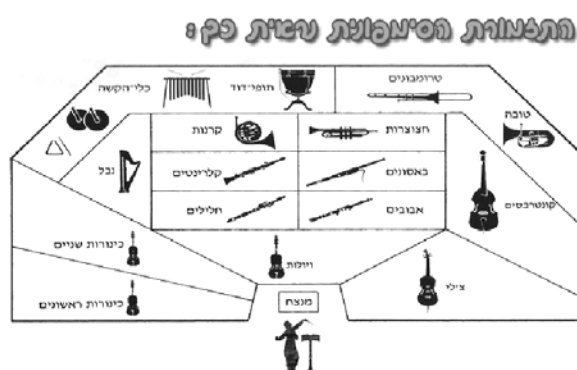
הרכב של תזמורת סימפונית

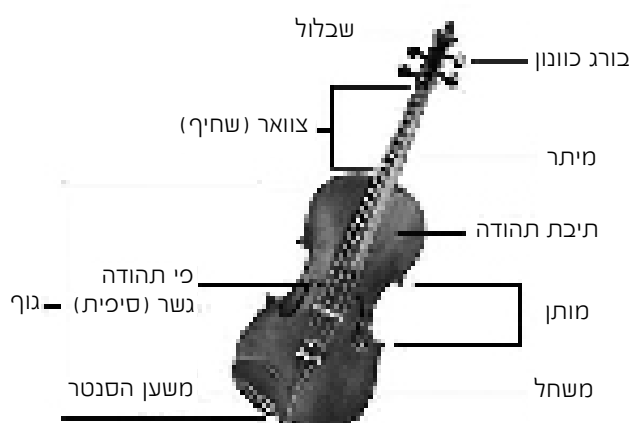
שאלות לחשיבה

1. מדוע נגני כלי הקשת יושבים תמיד בקדמת הבמה? _____
2. מדוע נגני כלי הנשיפה מעץ יושבים לפני נגני כלי הנשיפה ממתכת? _____
3. מדוע בתזמורת הסימפונית כלי ההקשה בשורה האחרונה? _____
4. איזה כלים מרכיבים את התזמורת הצבאית ומדוע? _____
5. אם הייתם רוצים לחקות ציוץ ציפורים, באיזה כלי הייתם בוחרים ומדוע? _____
6. התבוננו בציור המתאר את הרכבה של התזמורת הסימפונית, ומיינו את הכלים לפי משפחותיהם.
 כלי קשת: _____, _____, _____, _____
 כלי נשיפה מעץ: _____, _____, _____, _____
 כלי נשיפה ממתכת: _____, _____, _____, _____
 כלי הקשה: _____, _____, _____, _____
7. אלו כלי נגינה שאתם מכירים אינם מופיעים במפת התזמורת הסימפונית? נסו לשער מדוע. _____
8. מהם תפקידיו של המנצח? האם תזמורת יכולה לנגן ללא מנצח? אם כן, באלו מקרים? _____

משפחת כלי הקשת

כלי הקשת הם חלק בלתי נפרד מן התזמורת הקאמרית והסימפונית. למשפחת כלי הקשת שייכים הכינור, הוויולה, הצ'לו והקונטרבס, ולכולם ארבעה מיתרים. הפקת הצליל בכלי הקשת מתבצעת בעזרת הובלת הקשת על המיתרים או בפריטה באצבעות (פיציקטו). פעולת הפריטה מתבצעת על ידי לחיצה של אצבעות יד שמאל על המיתרים. המיתרים המתוחים על צוואר הכלי מתקצרים ומתארכים, וכך משתנה גם גובה הצליל.

לכל כלי הקשת אותו מבנה אך גודלם שונה. הקשתות של הכינור, הוויולה, הצ'לו והקונטרבס דומות זו לזו, ובכולן מנגנים באופן דומה, אך אחד ההבדלים הבולטים ביניהן הוא גודלן. הקשתות עשויות מעץ ומשיער שנלקח מזנב סוס.

כינור - הקטן ביותר במשפחת כלי הקשת וצליליו גבוהים.

ויולה - גדולה במקצת מהכינור, בעלת צליל נמוך יותר, עשיר ועמוק.

צ'לו - גודלו ומשקלו של הצ'לו אינם מאפשרים את הנחתו על הכתף בדומה לכינור, ולכן נהוג לנגן עליו כשהוא מונח בין רגלי הנגן, נשען על הרצפה בעזרת רגלית דקה ורגלי הנגן "מחבקות" אותו.

קונטרבס - כלי הנגינה הגדול במשפחת כלי הקשת, ולכן גם בעל הצלילים הנמוכים והעמוקים ביותר. בשל גודלו, הוא נשען על הרצפה באמצעות רגלית, והנגן עומד או יושב על כיסא גבוה ורוכן אל הקונטרבס בשעת הנגינה.

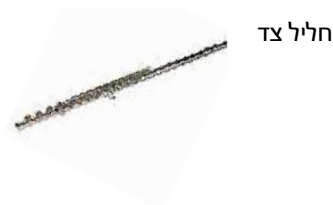
משפחת כלי הנשיפה

הכלים במשפחת כלי הנשיפה מורכבים משתי קבוצות: כלי נשיפה מעץ וכלי נשיפה ממתכת. קבוצות אלה שונות זו מזו באופיין אך דומות בהפקת הצליל: הכלי הוא צינור חלול שבו כלוא עמוד אוויר, הנשיפה בפייה מרעידה את עמוד האוויר וכך מופק הצליל.

כלי נשיפה מעץ

כלי התזמורת במשפחה זו הם חליל, פיקולו, אבוב, קרן אנגלית, קלרנית ובסון (הסקסופון שייך אף הוא למשפחה זו, אך הוא מופיע בתזמורת לעתים נדירות). חלק מהכלים הללו אמנם עשויים כיום ממתכת, אך בעבר הם היו עשויים מעץ. בכלי נשיפה מעץ, גובה הצליל משתנה על ידי אורך הצינור. לכלי העץ חורים רבים לאורך כל הצינור המכוסים בכפתורים דמויי מכסים ומופעלים על ידי האצבעות.

חליל צד - עשוי צינור מתכת ארוך שעליו שסתומים המכסים חורים. השסתומים נפתחים ונסגרים באמצעות האצבעות. הנגן מחזיק את החליל הצדה ובאלכסון (לכיוון צד ימין) ונושף לתוך פייה (נקב) באופן שרק שפתו התחתונה נוגעת בה.

חליל צד

פיקולו - הוא סוג קטן יותר של חליל צד, ואורכו כמחצית מאורכו של החליל הרגיל. ההבדל העיקרי ביניהם הוא צליליו של הפיקולו הגבוהים בהרבה מצליליו של החליל.

פיקולו

אבוב - כלי נשיפה מעץ בעל לשונית דקה וכפולה. הלשונית מורכבת משתי פיסות קני סוף הקשורות יחד, וביניהן סדק דק. בשל כך צלילו גבוה ודיק.

אבוב

קלרנית (בלועזית: קלרינט) - מורכב מחמישה חלקים המחוברים זה לזה: פייה, חבית, גוף עליון, גוף תחתון ופעמון. על פיית הקלרנית מורכב עלה שמוצמד לפייה על ידי טבעת נסגרת. לקלרנית צליל קטיפתי ורך.

קלרנית

בָּסוֹן - או פֶּגוֹט הוא כלי מלודי בעל לשונית כפולה, בדומה לאבוב. הבסון הוא הגדול בכלי הנשיפה מעץ, ואורכו כ-2.5 מטרים. בשל כך צליליו נמוכים.

בסון

כלי נשיפה ממתכת

כלי המתכת שונים זה מזה אך דומים במבנה שלהם, עם שינויים והתאמות מכלי לכלי. בתזמורת הסימפונית, כלי המתכת הם מרכיב חשוב שמוסיף נפח לצליליה של התזמורת. בשל עוצמתם הרבה, כלי המתכת ממוקמים בשורות האחוריות של התזמורת. חצוצרה - לחצוצרה שלושה שסתומים, והיא משמשת לנגינת תרועות בעלות אופי צבאי (תרועת הרמת הדגל, תרועת הורדת הדגל, תרועת השכמה, תרועת כבוד ועוד).

חצוצרה

טרומבון - מקורו של השם באיטלקית ופירושו "חצוצרה גדולה". הוא היחיד במשפחת כלי הנשיפה ממתכת שאין לו שסתומים. שני חלקי הצינור מושחלים זה בתוך זה. שינוי הצליל מתאפשר באמצעות קיצור הצינור והארכתו, ונעשה בצורת החלקה.

טרומבון

קרן יער - הכלי העתיק ביותר בתזמורת ומקורו בשופר. הקרן של ימינו היא צינור מתכת ארוך מאוד המגולגל פעמים רבות. לקרן שלושה שסתומים ופעמון רחב. הנגן מכניס את יד ימינו לפעמון, ובעזרתה מעמעם את הצליל.

קרן יער

טובה - הגדולה ביותר במשפחת כלי המתכת, ולכן מפיקה את הצלילים הנמוכים ביותר. היא משמשת בדרך כלל לנגינת תפקידי הבס. הנגינה בטובה מתבצעת בישיבה, בדרך כלל, בגלל משקלה הכבד.

טובה

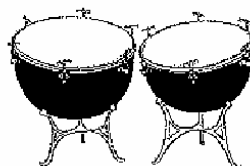

כלי הקשה

הפקת הצליל מבוצעת על ידי נקישה ביד או במקושים. קיימים מספר סוגים של כלי הקשה שנוהגים לנגן בהם בתזמורת הסימפונית: מצלתיים, טימפאני (תופי דוד), קסילופון, מערכת תופים (סט), שְׁלִישׁ, טמבורין (תוף מרים), פעמונים ועוד. בשל עוצמתם החזקה, משפחה זו ממוקמת מאחורי כל התזמורת, בדרך כלל בצד שמאל של הבמה.

טימפאני - מערכת של שניים, שלושה או ארבעה תופים גדולים, שלהם עור מתוח על קערות בגדלים שונים.

טימפאני

תופים - התופים הם בין כלי הנגינה העתיקים ביותר שידעה האנושות. ראשית השימוש בהם נעשה לצורכי טקסים והעברת מסרים. קיימים תופים מסוגים שונים.

תופים

מצלתיים - מורכבות משתי מצילות עגולות. הפקת הצליל נעשית על ידי הקשה בין המצילות.

מצלתיים

גונג - צלחת נחושת גדולה. ההקשה בה נעשית לרוב באמצעות פטיש רך, וכך קולה מהדהד זמן ממושך.

גונג

קסילופון - מקלדת עשויה עץ שהנגינה בה נעשית באמצעות שני מקלות עץ שבקצותיהם חומרים בדרגות קושי שונות להפקת צלילים חזקים או חלשים.

קסילופון

"אוברטורה" מתוך האופרה "כרמן"

ג'ורג' ביזה

על המלחין

ג'ורג' ביזה (1838-1875) נולד בפריז למשפחת מוסיקאים. אביו היה מורה לפיתוח קול ומלחין, ואמו הייתה פסנתרנית. עוד בצעירותו הועידו לו הוריו עתיד מוסיקלי. בגיל ארבע החל את לימודי הנגינה (עוד בטרם ידע קרוא וכתוב). ביזה נהג לשבת על הרצפה, מחוץ לחדר עבודתו של אביו, ולהקשיב לשירת תלמידיו. בגיל תשע, באופן חריג, התקבל ביזה ללימודים בקונסרבטוריון בפריז, לאחר שהפתיע את בוחניו בכישרונו. במשך שנות לימודיו זכה בפרסים רבים. לאחר שנים של מסעות באירופה, הוא שב לפריז, אולם אז פקדו אותו משברים רבים. יצירותיו לא זכו להצלחה לה ציפה, קשיים כלכליים אילצו אותו לעבוד בעבודות דחק (הוראת נגינה והעתקת תווים), בריאותו התערערה, והיה עליו לטפל באשתו החולה. ביזה נפטר בטרם מלאו לו 37, מבלי שזכה לראות בהצלחת יצירותיו ברחבי העולם.

על היצירה

האופרה "כרמן" היא יצירתו המפורסמת והידועה ביותר של ביזה. כאשר סיים את כתיבתה של האופרה היה משוכנע כי זוהי יצירת מופת, אולם הבכורה שהתקיימה ב-1875 בבית האופרה בפריז הייתה כישלון צורב. נאמר אז שעלילת האופרה היא "בלתי מוסרית" – פרשיית אהבים בין צוענייה לקצין בצבא, מקהלת נשים שמעשנות על הבמה, ועריק שהוכף לגיבור האופרה. לבו נשבר, ושלושה חודשים מאוחר יותר הוא נפטר. אחד האנשים שצפה באופרה היה המלחין פיוטר צ'ייקובסקי, והוא ניבא שבתוך 10 שנים תהפוך "כרמן" לאופרה האהובה ביותר בעולם. מבחינה מוסיקלית, האופרה כונתה לא פעם "כליל השלמות". הנרי מיאק ולודוביק הלוי כתבו את הליברטו (סיפור העלילה) על פי סיפורו של פרוספר מרימה - "נבל".

הדמויות המרכזיות באופרה

כרמן - צוענייה ספרדייה יפהפייה ופראית

דון חוזה - קצין משמר

אסקמיליו - לוחם שוורים, טוראדור

תמצית העלילה

מערכה ראשונה מתרחשת בכיכר המרכזית של העיר סביליה בדרום ספרד. חיילים מסתובבים בין אזרחי העיר הממלאים את הכיכר הגדולה. כרמן, נערה צוענייה יפהפייה המושכת את עיניהם של כולם, רבה עם נערה אחרת ופוצעת אותה בסכין. חייל המשמר דון חוזה מצווה להביא אותה לבית המעצר. כרמן מצליחה לפתות אותו ולברוח. דון חוזה נענש על ידי מפקדו ונכנס לכלא.

מערכה שנייה מתרחשת בפונדק צוענים מחוץ לעיר, שבו יושבים כרמן וחבריה, שרים ורוקדים. לוחם השוורים הידוע, אסקמיליו, מושך את תשומת לבו של כרמן כאשר הוא נכנס לפונדק ושר את "שיר הטוראדור".

דון חוזה שבינתיים שוחרר מהכלא מגיע אף הוא לפונדק. כרמן וחבריה משכנעים את דון חוזה לבוא אתם להרים כדי להבריח סחורות.

מערכה שלישית - לכרמן נמאס מדון חוזה, והיא מצהירה בפניו על אהבתה החדשה לאסקמיליו "לוחם השוורים". דון חוזה מתמלא קנאה. אסקמיליו מגיע והשניים יוצאים למאבק על אהבתה של כרמן. דון חוזה הפגוע מקבל הודעה מאמו החולה, ונוסע לבקרה.

מערכה רביעית - בזמן היעדרו של דון חוזה, כרמן חוזרת לסביליה ומגיעה לזירת השוורים בעקבות הזמנתו של אסקמיליו אהובה. היא עומדת להיכנס לזירה, אלא שאז מגיע גם דון חוזה ומתחנן בפניה שתחזור אליו. כרמן כמובן מסרבת. דון חוזה מלא ייאוש, כעס וקנאה, דוקר את כרמן למוות. כאשר היא צונחת מתה על הקרקע, אסקמיליו המנצח יוצא מהזירה לקול תשואות הקהל.

מהי אופרה?

מקור המושג "אופרה" הוא מאיטלקית – "דרמה פר לה מוסיקה" (דרמה על דרך המוסיקה). זוהי יצירה בימתית, דרמטית ומוסיקלית כאחת, שאת דמויותיה מגלמים זמרים, בליווי תזמורת או הרכב גלי אחר. מוצא האופרה מן התיאטרון היווני העתיק, ותחילת הופעתה במאה ה-17 באיטליה. האופרה מוצגת על במת תיאטרון, ולכניה פִּיט שבו יושבת התזמורת.

קיימים כמה סוגי אופרות:

- אופרה בופה – קומית, מצחיקה מאוד
- אופרה סריה – דרמטית, סיפור היסטורי ורציני
- אופרה סימבולית (סמלית) – מטרתה להעביר מסרים על האדם ועל האמת.

כל אופרה מתחילה בקטע מוסיקלי כותח הנקרא אוברטורה. זהו קטע תזמורתי העומד ברשות עצמו, ולרוב הוא מבוסס על נושאים מתוך האופרה עצמה. בזמן נגינת האוברטורה המסך עדיין סגור, ומטרת האוברטורה להכניס את הקהל לאווירה ולרמוז על הנושאים שיבואו בהמשך.

האופרה מורכבת מליברית (טקסט תמליל או סיפור העלילה) ולחן. הטקסט של האופרה כולל: פרקי זמרה ליחיד (סולו), למספר סולנים או למקהלה, וביניהם הרציטטיב. הרציטטיב הוא חיקוי מסוגן של הדקלום הדרמטי שתפקידו לקדם את העלילה;

אָריה – קטע שירתי לסולן המאורגן בצורה מוסיקלית מוגדרת ומביע רגשות;

דואט – דו-שיח בשירה.

ניתוח מוסיקלי

האוברטורה מקבצת בתוכה נושאים, מוטיבים וחומרים מוסיקליים המופיעים בחלקיה השונים של האופרה.

האוברטורה של "כרמן" מכילה שלושה נושאים ממלחמת השוורים במערכה הרביעית:

1. הנושא העיקרי החוזר על עצמו במהלך הפרק מתאר את כניסתם של לוחמי השוורים לזירה. נושא זה חוזר על עצמו מספר פעמים, וביניהם משולבים הנושאים האחרים, באופן המזכיר מבנה של רונדו.
2. נושא הלקוח אף הוא מהמערכה האחרונה, ושרים אותו הילדים המקבלים את פניהם של לוחמי השוורים.

3. נושא הלקוח מ"מארש הטוראדור" המופיע פעמיים במהלך האופרה: במערכה השנייה שר את הנושא לוחם השוורים אסקמיליו, ובמערכה הרביעית שרה אותו מקהלת ילדים.

להלן דוגמאות לנושאים מן התווים (תמצית של הפרטיטורה):

נושא ראשון

הנושא הראשון טמפרמנטי ועליז. הנושא בלה מז'ור ובנוי מאקורד שבור. הוא מורכב מארבעה פסוקים בני ארבע תיבות כל אחד. כל פסוק מורכב מאותו רעיון קומפוזיטורי ומריתמוס החוזר על עצמו (שמינית וחלקי שש עשרה) ומסתיים בטרייל על הערך הרתמי חצי. המקצב מזכיר דהרה, ואילו התזמור מזכיר תרועה. מבחינת תזמור, הנושא נמצא בכלי הקשת, והליווי בסנינקופות מתבצע על ידי סקציית כלי המתכת, דבר שמדגיש את החגיגות. הטימפאני והשליש מקישים שמיניות לסירוגין ויוצרים דינמיות וזרימה, וגם הבסים מצטרפים לטימפאני. הליווי במצלתיים יוצר אווירה חגיגית במיוחד. נושא זה חוזר פעמיים ברצף.

נושא שני

הנושא השני מכיל שני רעיונות שונים: הרעיון הראשון בן שמונה תיבות מבוצע על ידי כלי קשת וכלי נשיפה מעץ, והוא עדין וקופצני יותר. הליווי בו מינימלי ונעשה באמצעות הקשת פעמות בשליש. הרעיון השני אף הוא בן שמונה תיבות אך הוא שונה באופיו. נושא זה מדגיש שוב שמיניות וחלקי שש עשרה, ומקבל עיבוי הן באמצעות הדגשה ריתמית בטריולות, הן באמצעות הגברת העוצמה (מפיאנו ברעיון הראשון לפורטה ברעיון השני), והן באמצעות הארכה ריתמית של הטרייל הכך לטרייל בן ארבע תיבות).

נושא שלישי

א.

ב.

ג.

הנושא השלישי, בפה מז'ור, מתחיל במקצב מנוקד בכלי הקשת ומשרה אווירה מכובדת וחגיגית. גם נושא זה מורכב משלושה רעיונות שונים, כל אחד בן שמונה תיבות. הרעיון הראשון שירתי מאוד, והכינורות מבצעים את הנושא. הרעיון השני מרחיב את תחושת השירית, ואילו הרעיון השלישי שונה מהשני במרווחים הגדולים שלו ובקישוטים. הנושא העיקרי, הראשון, מסיים את הפתיחה במהירות ובנחרצות.

הצעות לפעילויות

- הכרת תמצית העלילה, מיקומה והדמויות העיקריות המופיעות בה.
- הכרת מושגים מתוך האוברטורה.
- האזנה לשלוש המנגינות העיקריות מתוך האוברטורה, וזיהוי המאפיינים המוסיקליים של כל מנגינה.
- הכרות מעמיקה עם מנגינה ראשונה באמצעות הוספת תנועה בתפקידי כלי ההקשה הבולטים.
- שלב ראשון** - הוספת מחיאות כפיים בתפקיד המצלתיים
- שלב שני** - הוספת רקיעות בתפקיד הטימפאני
- ביסוס הריתמוס של המנגינה הראשונה (ראה דף עבודה לתלמיד).
- הכרת מאפייני המנגינה השנייה: הבלטת השליש מול הכינורות וכלי הנשיפה מהעץ.
- זיהוי מאפייני "שיר הטוראדור" – הבחנה בין מלודיה לליווי.

מלודיה	ליווי
כלי קשת	כלי נשיפה
מקצבים מנוקדים	פעמות קצובות
לגאטו	סטקטו

- התייחסות לצורות הפקה שונות היוצרות קרשנדו תזמורתי.
- ביצוע "שיר הטוראדור" תוך כדי הקשת הפעמה.
- תזמור האוברטורה באמצעות כלי הקשה ושירה.

דף עבודה לתלמיד

- האזינו לשלוש המנגינות העיקריות ומתחו קו בין האות לבין התיאור המתאים:

מנגינה	תיאור
א	ריקוד הנערות הפורצות לזירה ומשליכות כרחים
ב	שיר הטוראדור (לוחם השוורים)
ג	ההכרזה על מלחמת השוורים וכניסת הלוחמים לזירה

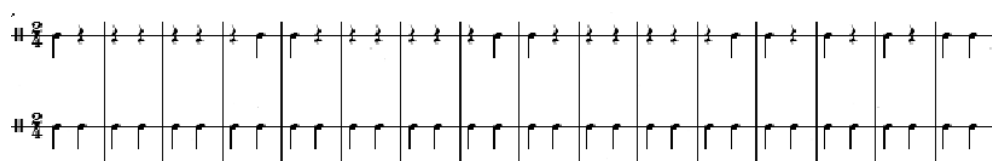
- הקישו את המקצב הבא תוך כדי דיבורו בשפת המקצב:

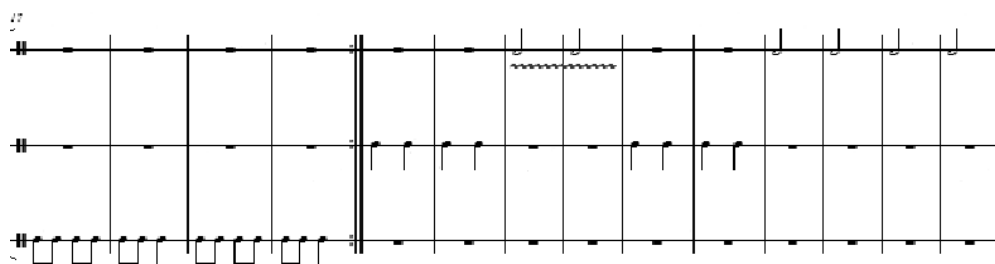
- השלימו את מבנה האוברטורה: ____, ____, ____, מעבר, ____, ____, ____, סיום.

- תזמור:

א (טמבורין ומצילה)

ב (טמבורין, מצילה ותיבה מעץ)

(מעבר של שמונה פעמות עם תיבה מעץ)

ג מארש (שיר לכת) הטוראדור

- טוראדור אתה הוא הגיבור
- טוראדור, טוראדור,
- לקראתך מריע הקהל
- שא עיניך אל-על
- ואל נא אל תשכח, טוראדור, שגם הפר גיבור.

פרק שני מתוך "החורף - ארבע עונות"

אנטוניו ויואלדי

על המלחין

אביו של אנטוניו ויואלדי (1675-1741) היה כנר בתזמורת של בזיליקת "סאן מרקו" בוונציה שבאיטליה. ויואלדי למד אצל אביו נגינה בכינור, ומאוחר יותר גם הלחנה. בצעירותו פנה ויואלדי ללימודי דת, ובגיל 28 היה לכומר. בריאותו הרופפת לא אפשרה לו למלא את תפקידו ככומר, לכן הקדיש את חייו לניהול קונסרבטוריון במוסד לנערות יתומות בוונציה. ויואלדי כונה "הכומר אדום הראש" בשל היותו ג'ינג'י (אדום שיער). ויואלדי היה מלחין פורה, וכתב יותר מ-400 קונצ'רטי לסולנים ולתזמורת כלי קשת, ומספר רב של אופרות ויצירות כנסייתיות למקהלות. יצירותיו התחבבו על קהל המאזינים ברחבי אירופה בכלל ובאיטליה בפרט. רבים ניסו לחקות את סגנון כתיבתו משום שהלחין יצירות בעלות רעיונות מוסיקליים ברורים, מקצבים החוזרים על עצמם, איזון בין הסולן לבין התזמורת, ובעיקר בזכות הפשטות והבהירות שבהן.

על ה"קונצ'רטו"

קונצ'רטו (באיטלקית: להתחרות) קונצ'רטו הוא יצירה תזמורתית שבה מתקיים מעין עימות בין הסולן (קבוצת סולנים) לבין התזמורת. הקונצ'רטו בנוי על עיקרון הניגודים בגוון, בעוצמה, במהירות ובסדר הפרקים. בפרק המהיר, קטעי ה"טוטי" (כולם יחד) חוזרים כעמודי תווך, וקטעי הסולו (נגן יחיד) משמשים קטעי ביניים.

על היצירה

שם היצירה מעיד על כך שהיא חוברת בהשראת המחזוריות הנצחית של עונות השנה. מזג אוויר, תופעות טבע, נופים ומצבים בחיק הטבע, כל אלה מתוארים באמצעים מוסיקליים. "ארבע עונות" היא סדרה של ארבעה קונצ'רטי לכינור ולתזמורת כלי קשת. בכל קונצ'רטו שלושה פרקים - פרק ראשון ושלישי מהירים ומורכבים מטוטי ומסולו, והפרק השני הוא איטי. לכל אחד מארבעת הקונצ'רטי כותרת של אחת מעונות השנה, והוא מבוסס על סונטה איטלקית עתיקה שאת מילותיה כתב ויואלדי עצמו. מאוחר יותר כתב ויואלדי בתוך התווים כותרות ופירושים מילוליים לדימויים המוסיקליים ביצירה. סונטה פירושה שיר שמקורו מאיטליה, בתקופת הרנסנס, המורכב מ-14 שורות עם חריזה מיוחדת. הסונטה מכונה בעברית "שיר זהב" על שום הגימטרייה: זהב=14.

ניתוח מוסיקלי

מאפיינים מוסיקליים עיקריים

- פרק איטי, שירתי ורגשני.
- טקסטורה של מנגינה וליווי. המנגינה – סולו כינור. הליווי מורכב משלושה מרכיבים: כינור ראשון ושני מלווים בפיציקטו בחלקי שש עשרה (אקורדים מפורקים); ויולה מושכת עם הקשת ערכים ריתמיים ארוכים ונותנת בסיס הרמוני; צ'לו, קונטרבס ובס קונטינואו מחזקים את ההרמוניה בליווי בשמיניות.
- הבדלים בולטים בין נגינה בפריטה (פיציקטו) לנגינה בקשת (ארקו). הבדלים בולטים גם בין ארקו בלגאטו לבין ארקו בקשתות נפרדות.
- מבנה: א' (תיבות 1-8), א' (תיבות 9-18). א' מתחיל בסולם מי במול מז'ור, בתיבה שלישית מתחיל מעבר לסולם הדומיננטה עד שסולם הדומיננטה סי במול מתבסס בנושא א' בתיבה 9. בסיום יש כבר חזרה למי במול מז'ור.
- סקוונצות במעבר לסולם הדומיננטה.

הצעות לפעילויות

- "ציור בצלילים" - כיצד תישמע יצירה המתארת אדם היושב בביתו ומתחמם ליד האח בשעה שבחוץ גשום וקר.
- הכרת הסיפור מאחורי היצירה.
- הכרת המלחין ותקופתו.
- הכרת הטקסט של הסונטה בפרק ה"חורף".
- האזנה לפרק השני ואפיון הנושאים השונים.
- התייחסות למושגים: פיציקטו, לגאטו (ארקו), סקוונצה, אוסטינטו ריתמי.
- התמקדות בנושא שמנגן הסולן באמצעות מראה, מעקב אחר התווים וציור של המלודיה.
- הכנת "שקף מצטבר" המתאר את המרקם המלא (מלודיה וכל שכבות הליווי).
- ביצוע ריתמי של תפקידי הליווי הכולל שלוש קבוצות של כל אחת מהן אוסטינטו ריתמי שונה.
- עבודה יצירתית בקבוצות (תנועה ו/או "נגינה" בעזרת סרטים, כוסות עם גומי לפריטה, אצבעונים, ביצי הקשה, פקקים של בקבוקים ועוד).
- הוספת השיר על פי מילים של מיכל חכם (ראה דף עבודה לתלמיד).

דף עבודה לתלמיד

מילים מתוך הסונטה המתארות את תמונת החורף:

"אש קמין וחומה מנעימים שעות, כשמטר זלעפות מספיג אחרים".

הפרק השני: לארגו (איטי, רחב)

הפרק בנוי מרצף אחד של נעימה שלווה וזמרתית המתארת אדם המתחמם ליד האח. זאת על רקע כלי מיתר שחלקם מחקים את הגשם המטפטף בחוץ, וחלקם יוצרים תשתית של צלילים מתמשכים.

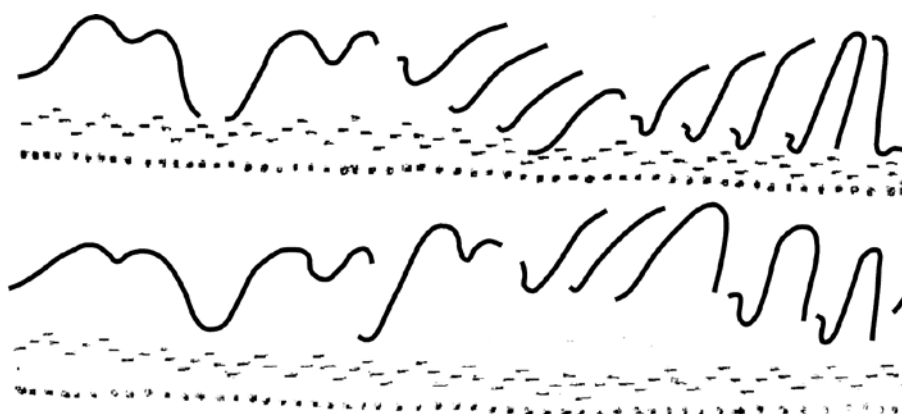
מאפיינים מוסיקליים עיקריים

- זמרתיות במפעם איטי בכינור
- ליווי פועם בפצצקטו (צביטה של המיתרים)
- צלילים מתמשכים בבסיס

הוסיפו מילים: (מיכל חכם)

אש מחממת באח לי, אני יושב בבית ונח לי	אש מחממת באח לי, אני יושב בבית ונח לי
הגשם שוטף לו בחוץ,	הגשם שוטף לו בחוץ,
מטפטף ויורד,	מטפטף ויורד,
מטפטף ויורד,	מטפטף ויורד,
הוא לא פוחד	הוא לא פוחד
מאף אחד,	מאף אחד,
מאף אחד,	מאף אחד,
מאף אחד, לא.	מאף אחד, לא.
הוא רק משקה את הפרחים בגן עכשיו.	

עקבו תוך כדי האזנה אחר המלודיה שמנגן הכינור הראשון:

פרק שלישי מתוך "הקיץ - ארבע עונות"

אנטוניו ויואלדי

ניתוח מוסיקלי

- מאפיינים מוסיקליים עיקריים
- וירטואוזיות רבה בסולו של הכינור
- סולמות עולים ויורדים
- סקוונצות מרובות
- דו-שיח וחיכוך מתפרץ בין קבוצת הכינור הראשון לקבוצת הכינור השני
- חלוקה ברורה בין נגינת סולן בודד (סולו) לבין נגינת התזמורת (טוטי).
- פרק סוער מאוד בסול מינור. האווירה הסוערת והטעונה נוצרת באמצעות ריתמיות אחידה ומהירה בתזמורת: חלקי שש עשרה מהירים מאוד, עד כדי קבלת רושם כאילו מדובר בטרמולו. התזמורת מנגנת בחלקי הטוטי בפורטה. גם הסולן מנגן בפורטה לאורך רוב הפרק.

הסולן מתחיל באוניסונו יחד עם סקציית הכינור הראשון. זהו מוטיב של ירידה בסקוונדות (התחלת כל תיבה היא בסקוונדה נמוכה יותר) המעוטר בחלקי שש עשרה מהירים. מוטיב זה עובר כחוט השני בין קטעי הסולו – הוא מתחיל את הפרק, מסיים אותו, וגם משמש מעבר בין נושא סולני אחד לשני. זהו מוטיב סימטרי בן ארבע תיבות. לפני חזרתו בפעם השנייה מכרידה תיבה של הפסקה עם פרמטה, מה שמדגיש את עוצמת הסערה. זהו מעין שקט שלפני הסערה הבאה:

לאחר מכן נכנס הכינור במוטיב של סולם עולה ויורד, והתזמורת מלווה אותו בנקודת עוגב חרישית ברכעים (תיבה 41). מוטיב זה וירטואוזי מאוד בשל חלקי השש עשרה מהירים, ובשל הקפיצות המהירות בין

המיתרים, אולם אם נצמצם אותו נגלה כי מרבית חלקי השש עשרה הם קישוטים שמעטרים את הצליל הראשון בכל חטיבה של ארבעה חלקי שש עשרה.

Violin

Violin I

Violin II

Viola

לאחר מעבר מתחיל נושא נוסף באוניסונו של הסולן וקבוצת הכינורות בשמיניות ובאקורדים מפורקים (תיבה 54). באותו זמן מנגן הבס סולמות יורדים בחלקי שש עשרה – מוטיב המזכיר את הסולמות המהירים קודם לכן:

Violin I

Violin II

Viola

Violoncello

בתיבה 71 השתמש ויאלדי אך ורק בבס קונטינואו כדי ללוות את הכינור. לבס יש תפקיד אוסטינטו ריתמי ומלודי, ובאותו זמן מנגן הסולן נקודת עוגב ארוכה בקול העליון, ומקשט בחלקי שש עשרה בקול הפנימי.

בתיבה 106 מנגן הכינור חלקי שש עשרה מהירים שמהווים בעצם ביסוס של סולם סול מינור באקורדים מפורקים, שאר התזמורת מלווה בפיאנו.

הפרק מסתיים כפי שנפתח, בסול מינור, חלקי שש עשרה מהירים בכל התזמורת, כאשר הסולן מנגן את תפקיד סקציית הכינור הראשון.

הצעות לפעילויות

- הכרת הקטע הראשון ומאפייניו המוסיקליים: טמפו מהיר מאוד, סולמות עולים ויורדים,
- סקוונצות, דו-שיח עם התכרצויות, חיקוי מתכרץ.
- ציון ההבדלים בין עונות השנה באירופה לבין עונות השנה בארץ.
- התאמת קטע הפתיחה לתמונות המתארות סוגי קיץ שונים.
- בחירת הטקסט המתאים מתוך הסונטה:

ואויה, היה החשש בעתו
ברד כי ניתך, ברקים ורעמים
יכו בפאר היבול עד כלותו

נאזינה כיצד משמיעים ברמה
קוקיה, תור וחוחית את קולם.

עת רוח קלה תנדוד תיעלם,
תפנה מקומה לרוח הומה.

זבובים ויתושים זועמים
עוקצניים

- הוספת "מראה" המתארת את המוטיבים (פיגורות וירטואוזיות שונות) בקטע התזמורתי הפותח ודין.
- הכרת המושגים קונצ'רטו, טוטי, סולו.
- הנפת "כרטיסיות הברקה" תוך כדי האזנה לפרק.
- האזנה לכל היצירה והוספת ג'סטות תנועתיות על פי רצף הכרטיסיות המתארות את ההתרחשויות המוסיקליות.

מילים מתוך הסונטה המתארות את תמונת הסערה בקיץ:

"ואויה, היה החשש בעתו, ברד כי ניתך, ברכים ורעמים יכו בפאר היבול עד כלותו".

הפרק השלישי - סערה - פרסטו (מהר מאוד)

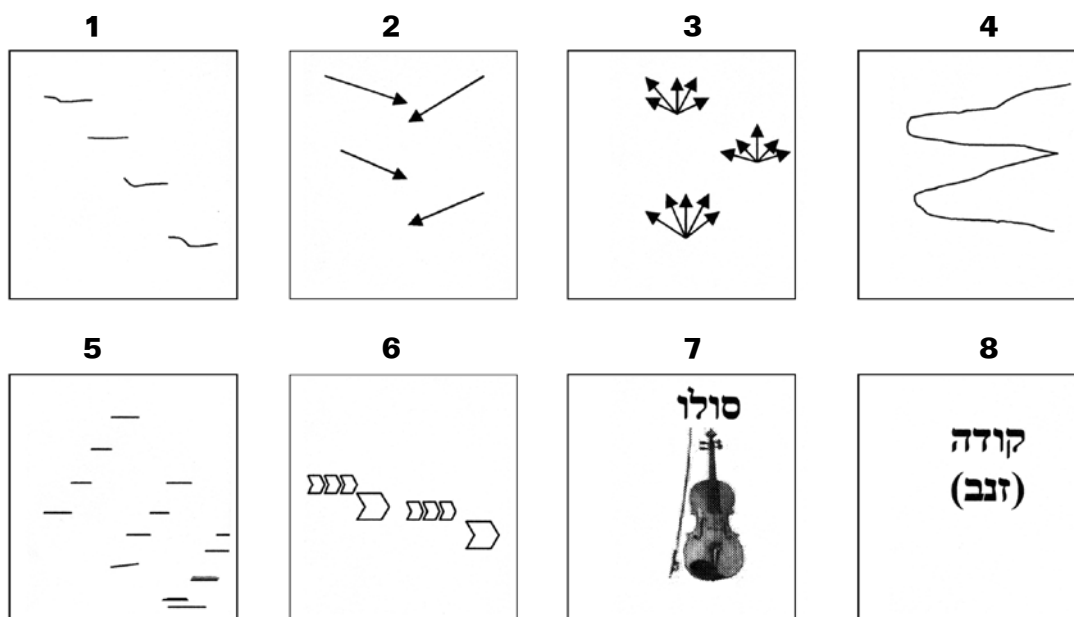
הקונצ'רטו מתאר קיץ אירופאי טיפוסי, שבו סערות עצות וחום כבד משמשים בערבוביה. תכונות מוסיקליות בולטות:

- תנועות בלתי פוסקות, כמו תנועה גלית המופיעה בקטעי הטוטי ובקטעי הסולו.
- הטעמות במקצבים, בגבהים ובעוצמות; יוצאות מתוך התנועה וחוזרות אליה.

הרכבת היצירה: לפניכם שש כרטיסיות המתארות את המוטיבים שמנגנת התזמורת (טוטי), כרטיס סולו

וכרטיס קודה. כתבו את מספרי הכרטיסיות לפי סדר הופעתן:

שימו לב: כרטיס יכול להופיע יותר מפעם אחת.

יוהאן שטראוס הבן

על המלחין

יוהאן שטראוס הבן (1825-1899) נולד בווינה שבאוסטריה וזכה לכינוי "מלך הוואלסים". הוא היה הבן המוכר ביותר בין ילדיו של שטראוס האב שהיה כנר, מלחין ומנצח ידוע. אביו התנגד לכך שבנו יהיה מוסיקאי, ודרש ממנו בתוקף שילמד להיות בעל מלאכה. שטראוס הנער למד לנגן בכינור בהסתתר. כבר בגיל שש כתב את הוואלס הראשון שלו, ובגיל 19 ייסד להקת מנגנים משלו ויצא להפיץ את הוואלסים שלו ושל אביו. בשנת 1849 נפטר שטראוס האב, ותזמורתו התאחדה עם תזמורתו של הבן. מספר הוואלסים שכתב שטראוס הבן מגיע ל-500. התכונות של גמישות חינוכית, מקצבים מיוחדים, ביחד עם עדינות ותזמור מעולה, הפכו את ריקודי שטראוס לסמלה של העיר וינה שבאוסטריה. באותן שנים גבר הביקוש לשירותיו של שטראוס כמלחין וכמנצח. הוואלסים המוכרים ביותר שכתב היו "הדנובה הכחולה" ו"סיפורים מיערות וינה". מלבד ואלסים, פולקות ומארשים כתב שטראוס גם אופרטות, וביניהן "העטלף" ו"ברון הצוענים".

על היצירה

מספרים שמשרתת כפרייה המציאה את ריקוד הפולקה, שמוצאו בבוהמיה בשנות ה-30 של המאה ה-19, והוא הפך במהירות לריקוד פופולרי ברחבי אירופה. השם פולקה נגזר מציכית, על שם הצעדים הקטנים האופייניים לריקוד (פולקה = חצי). משקלו זוגי, והוא מהיר למדי. אופיו קליל ועליז, ועל פי רוב בולט בו ליווי ה"אום פה פה".

תבנית המקצב האופיינית:

ניתוח מוסיקלי

מאפיינים מוסיקליים עיקריים

- תזמורת כלי קשת וכלי נשיפה מעץ
- כלי הקשת מנגנים אך ורק בפריטה, ללא קשת
- ריקוד פולקה קופצני ועליז
- משקל זוגי (שני רבעים), משפטים סימטריים
- טקסטורה הומופונית עם ליווי סינקופלי משלים
- שינויים מפתיעים בין רובאטו לאצ'לרנדו
- שינויי עוצמה חדים בין פורטה לפיאניסימו

מבנה הפולקה: פתיחה חטיבה 1 חטיבה 2 חטיבה 1 קודה

א - ב - א ג - ג - ד - ד א - ב - א
(דו מז'ור) (פה מז'ור) (דו מז'ור)

הפתיחה, החטיבה הראשונה והקודה מבוצעות רק על ידי כלי קשת בפיציקטו. לכלי הקשת מצטרפים בחטיבה השנייה גם כלי נשיפה מעץ וכלי הקשה. הפתיחה היא בת ארבע תיבות, שמיניות העולות בסקודה וביניהן הפסקות קצרות ליצירת ציפייה. בין הפתיחה לחטיבה הראשונה יש הפסקה של שמינית עם פרמטה ליצירת ציפייה נוספת.

לחטיבה הראשונה שני נושאים: נושא א' בדו מז'ור, תבנית של שמיניות וחלקי שש עשרה, מלודיה עם קפיצות מרווחים ומורדנטים המעטרים את השמיניות, הומופוניה בליווי שמיניות, פסוק פותח בן ארבע תיבות המסתיים בשלושה אהצוויים וסחה חוזר בו ארבע תיבות.

נושא ב' בסול מז'ור, תבנית של שמיניות, מלודיה היורדת בסקודות, אחדות ריתמית (הומוריתמיות), פסוק פותח בן ארבע תיבות שמאפיין בפריטה באקורדים שבורים ופסוק סוגר לא סימטרי עם ספורצנדים מפתיעים בשמינית האחרונה של שלוש התיבות האחרונות בפסוק זה. הדגשים אלו משנים את האיזון הסימטרי שנוצר עד כה:

לחטיבה השנייה שני נושאים: כל נושא חוזר על עצמו פעמיים ברצף, ולכל אחד אופי שונה. נושא ג' מאופיין בהתחלה עם קדמה של שמינית, כרומטיקה, הפסקות של שתי שמיניות, מרקם הומופוניה המקבל השלמה, בליווי, בשמיניות ובפיאנו:

נושא ד' מאופיין בכניסה על הפעמה המודגשת בתחילת התיבה, כרומטיקה בירידה, הפסקות של שמינית בודדת (הממחישות את ההומוריות) ושינויי עוצמה מארבע תיבות כפורטיסימו לארבע תיבות כפיאנו:

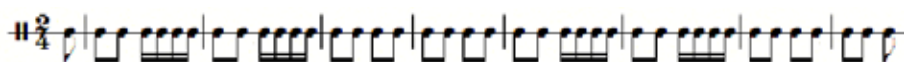

לאחר החזרה על החטיבה הראשונה מסתיימת היצירה בקודה מהירה וקצרה המשלבת צעדים כרומטיים רבים שאפיינו את שתי החטיבות.

הצעות לפעילויות

חטיבה ראשונה

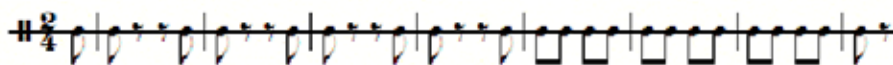
הכרת המושג פולקה וחזרה על המושג פיציקאטו.
לימוד מקצב מנגינה א' בחטיבה הראשונה (דיבור והקשה על איברי הגוף השונים):

- הקשת המקצב (מנגינה א') תוך כדי האזנה.
- הוספת תנועות על פי הגובה למנגינה ב'.
- שלב ראשון - מראה
- שלב שני - כוריאוגרפיה (על פי הגובה) עלייה - צעדים קדימה
- ירידה - צעדים אחורה
- קפיצות - ניתורים

חטיבה שנייה

- תרגול המקצב המשלים (מנגינה ג') בזוגות:

- ישיבה בזוגות זה מול זה:

אפשרות ראשונה: מחיאות כף בזוגות על השמיניות, ואצבע צרידה בהפסקות של השמיניות
אפשרות שנייה: בשמיניות מקישים עם שתי אצבעות על כף היד, ובשמיניות שותקות מוחאים כף אל
כף בזוגות.

- תנועה בזוגות במנגינה ד': הושטת יד באלכסון, פעם ימין ופעם שמאל (בארפג'יו), שלוש מחיאות כף
בתבנית מקצב של שתי שמיניות ורבע – חוזרים פעמיים על הכול, ואחר כך בשמיניות מסתובבים בזוגות
שלובי זרועות.

קוריאוגרפיה של כל הפולקה

חטיבה ראשונה עמידה במעגל: מנגינה א' - הקשת מקצב

מנגינה ב' - תנועה קדימה ואחורה במעגל או פנימה והחוצה.

חטיבה שנייה בזוגות: מנגינה ג' - מקצב משלים

מנגינה ד' - תנועות ארפג'יו בזוגות וסיבובים.

קודה פיזור בחדר בריצה קלה, וחזרה למקום בצליל האחרון.

"שיר עם קטאלאני"

פאבלו קאזאלס

על המלחין

פאבלו קאזאלס (1876-1973) היה נגן צ'לו, מנצח ומלחין ספרדי. הוא למד מוסיקה בברצלונה, ועוד לפני שמלאו לו 20 התמנה לפרופסור לצ'לו בקונסרבטוריון של ברצלונה. מגיל 22 הופיע כסולן מעל במות גדולות בפריז, בלונדון ובארצות הברית. מספרים עליו שהיה משחק עם תלמידיו במשחק פינג-פונג מוסיקלי. הוא ניגן משפט מוסיקלי קצר כאילו חבט בכדור פינג-פונג, ועל תלמידו היה "לחבוט" בחזרה את אותו משפט בדיוק. בשנת 1919 הוא ייסד תזמורת בברצלונה שמטרתה הייתה לקרב את שכבות הפועלים אל המוסיקה. קאזאלס נפטר בגיל 97 בעיר פורטו ריקו.

על היצירה

בשיר איטי זה ניתן להבחין בעושר ההבעה הטמון בצ'לו; הנגן יכול להשקיע את כל נשמתו בצלילים הארוכים והמתמשכים של המנגינה:

שיר עם קטאלאני (תרגום חופשי: מרים קלמר)

נושבת רוח סתיו, נושבים עלי זהב
ורח חורף באוויר.
ענן באופק שט וגשם עוד מעט
שרים שירים של יום סגריר.

הו, עצב של הסתיו, אהוב לבי לא שב (נושרים עלי זהב)
ואני אותו זוכרת (ואני אותם אוספת).
שוב קיץ הזדקן, ציפור פרחי מקן
ועוד שנה עוברת.

אתה נהדר / פאבלו קאזאלס

"כל שנייה שאנו חיים היא רגע חדש וייחודי ביקום, רגע שלא יחזור... ומה אנחנו מלמדים את ילדינו? אנחנו מלמדים אותם ששתיים ועוד שתיים הם ארבע, ופריז היא בירת צרפת. מתי נלמד אותם על עצמם? עלינו לומר לכל אחד מהם: האם אתה יודע מה הינך? אתה נהדר! אתה מיוחד! בכל השנים שחלפו לא היה ילד אחר כמוך. הרגליים, הידיים, האצבעות שלך, הדרך שבה אתה זז. אולי תהפכו אותם לשייקספיר, למיכאלאנג'לו, לבטהובן. אתם מסוגלים לעשות הכול. כן, אתם נהדרים. וכאשר תגדלו, האם תוכלו לפגוע במישהו אחר שהוא נהדר, ממש כמוכם? עליכם לעבוד, על כולנו לעבוד, כדי להפוך את העולם ראוי לילדיו".

אתה פלא

מילים: חווה אלברשטיין על פי פאבלו קאזאלס

כל רגע בו אנו חיים
הוא רגע חדש
כל רגע בו אנו חיים
אין שני לו ביקום
לא היה כמותו מעולם
ולא יהיה עוד לעולם

ומה מורים אנו לילדינו
בבית הספר?
מלמדים אנו אותם
כי שניים ועוד שניים
הם ארבעה
וכי פריז היא בירתה של צרפת...
מתי נלמד אותם גם מה שהינם.

עלינו לומר לכל אחד מהם:
יודע אתה מה שהינך -
אתה פלא
אתה יחיד ומיוחד
אתה פלא
בכל העולם כולו
אין עוד ילד אחד בדיוק כמותך
אתה פלא
אתה יחיד ומיוחד.

והבט בגופך -
איזה פלא הוא
רגליך, ידיך, אצבעותיך הזריזות
האופן שבו אתה מתנועע
אתה פלא
עשוי אתה להיות כשקספיר,
מיכאל אנג'לו בטהובן

אשר כמותך הוא פלא
גם הוא יחיד ומיוחד
גם הוא פלא!
עליכם להוקיר זה את זה
עליכם לעבוד
כולנו חייבים לעבוד
כדי להפוך את עולמנו זה
שיהא ראוי לילדיו

אהבת המולדת אך דבר טבעי הוא
מדוע תחדל האהבה בגבול?

ניתוח מוסיקלי

מאפיינים מוסיקליים עיקריים

- אופי של, רגוע ונוגה
- מלודיה לירית ושירתית
- ארטיקולציה בלגאטו
- מלודיה שמנגן הצ'לו (סולן), וליווי הרמוני איטי של כלי הקשת
- פיסוק ברור
- פתיחה וסיום על ידי הכינורות בטרילים גבוהים (שיר הציפורים).

הצעות לפעילויות

- סולם לה מינור הרמוני - שירת הסולם בלגאטו עם הבלטת יתר של צליל הדומיננטה (סיום פרזה מוסיקלית על צליל הדומיננטה).
- התנסות באלתור בנגינה (מטלופונים וקסילופונים) במסגרת סולם לה מינור הרמוני.
- חלוקת הפסוק המוסיקלי הראשון לשלוש תבניות מלודיות על ידי הבחנה במרכיביה של כל תבנית:
- משותף:** המקצב שבו כל תבנית מתחילה בקדמה של רבע ומסתיימת בערך רתמי ארוך על צליל הדומיננטה.
- שונה:** כיוונויות מלודיות.
- משחק פיתוח שמיעה באמצעות כרטיסיות, ומציאת התבנית המלודית המתאימה עד הרכבת הפסוק הראשון.
- האזנה ליצירה תוך מעקב אחר התווים הכתובים על הלוח (או שקף). דיון על אופיה של היצירה (נגינת סולו של הצ'לו ומאפייני הכלי, התייחסות למושגים לגאטו, אדג'יו - מפעם איטי מאוד, סולם הרמוני).
- הוספת טקסט על פי תרגום של מרים קלמר ולימוד השיר (ללא הקלטה).
- האזנה ליצירה תוך כדי מעקב אחר התווים (או לחילופין תיווי גרפי).
- האזנה לשיר של חווה אלברשטיין "אתה פלא" על פי המילים של פאבלו קאזאלס.

פרק ראשון מתוך "מוסיקת לילה זעירה"

וולפגאנג אמדאוס מוצארט

על המלחין

וולפגאנג אמדאוס מוצארט (1756-1791) נולד בזלצבורג שבאוסטריה. מגיל צעיר מאוד קיבל חינוך מוסיקלי מאביו, שהיה מלחין וגנן מוכשר ומוסיקאי החצר בזלצבורג. האב ליאופולד טיפח את כישרונם של שני ילדיו: וולפגאנג הצעיר והבת הבכורה אנה. מוצארט ניגן כבר מגיל שלוש, והלחין מגיל חמש. בגיל שש החל לנסוע ברחבי אירופה בחברת אביו ואחותו. שני הילדים הוצגו בחצרות האצולה והמלוכה, ושעשעו את המבוגרים בנגינתם (נגינה בעיניים עצומות, נגינה בידיים מכוסות ועוד). בגיל תשע הלחין מוצארט יצירה לתזמורת מלאה – סימפוניה, ובגיל 12 כתב את האופרה הראשונה שלו. רוב חייו של מוצארט הצעיר עברו בנסיעות, והוא המשיך בהן לבדו גם בבגרותו. בכל מסעותיו נשאר תמיד בפקיח צמוד של אביו, ודיווח לו על מעשיו ועל כל יצירה שהלחין.

מוצארט הצעיר התגלה כגנן וירטואוז, ומגיל 12 החלו להעריכו כמלחין ולהזמין ממנו יצירות. במשך שנות מסעותיו בילה מוצארט בכל המרכזים המוסיקליים באירופה, וגם נפגש עם מוסיקאים גדולים, כמו באך, קלמנטי, היידן ואחרים.

זיכרוננו הנדיר ורגישותו לדקויות מוסיקליות אפשרו לו ללמוד מכל יצירה ששמע, להפנים כל רעיון וכל חידוש ולבטאם בדרכו שלו. במשך כל חייו ניסה מוצארט, בהשפעת אביו, להתקבל למשרה קבועה כמוסיקאי חצר, אולם כישרונו האדיר, אופיו והתנהגותו הפרועה מנעו את קבלתו לעבודה. בשנת 1782 התאהב בקונסטנצה וובר והתחתן עמה. לזוג נולדו שישה ילדים, וארבעה מתוכם נפטרו בגיל צעיר מאוד.

שנת 1787 הייתה שנת מפנה בחייו של מוצארט, שכן אביו נפטר ועובדה זו השפיעה לרעה על התנהלותו. למרות הצלחותיו, מצבו הפיננסי הידרדר, ובשנת 1791 מוצארט נפל למשכב שממנו לא הצליח להתאושש. יחד עם זאת, הוא המשיך להלחין את ה"רקוויאם" (תפילת אשכבה), אך נפטר לפני שהספיק לסיימה והוא רק בן 35. בשנות חייו הקצרות הספיק מוצארט לכתוב יצירות רבות, תוך מיזוג ואיזון מופלא בין תוכן וצורה, בין ישן וחדש, בין פופולרי וקליל ובין מתוחכם ומעודן.

על היצירה

ההוכחה הטובה ביותר לכך שמוצארט הוא גדול המלחינים בכל הדורות, וכי המוסיקה שיצר עדיין פופולרית ביותר, היא תוצאת סקר שנערך באיטליה לפני מספר שנים. עוברי אורח התבקשו לזמזם מנגינה אהובה עליהם, מכל תקופה ובכל סגנון שיבחרו. בין עשר המנגינות שזמזמו עוברי האורח נכללו שש יצירות שהלחין מוצארט, ובמקום הראשון – הפרק הראשון, סרנדה מתוך "מוסיקת לילה זעירה".

"מוסיקת לילה זעירה" הייתה היצירה הראשונה שהלחין מוצארט אחרי מות אביו ליאופולד. לראשונה בחייו, מוצארט חש חופשי, בלי עין בוחנת ומבקרת, וללא צורך להסביר ולהתנצל. יש הטוענים שזוהי הסיבה לאושר הגדול ולקלילות המתפרצת ביצירה לצד רגעי העצב העולים ממנה. נגינת הבכורה של היצירה התקיימה בווינה שבאוסטריה ב-10 באוגוסט 1787.

ליצירה ארבעה פרקים: 1. אלגרו – מהיר

2. רומנסה - שיר אהבה איטי

3. מנואט וטריו - מהיר למדי

4. רונדו - מהיר

מהי סרנדה?

סרנדה פירושה עֶרֶב, כלומר מוסיקת ערב לקול או לכלי. הסרנדה הקלית התפתחה במאה ה-18. האצילים באירופה (בתקופתו של מוצארט ולפני כן) נהגו להעסיק תזמורות קטנות כדי לבדר את אורחיהם במסיבות ערבי הקיץ שערכו בחצרותיהם. הסרנדה היא מעין "מוסיקה קלה בנוסח קלאסי". אופיה קליל, ונעימותיה חוזרות על עצמן פעמים רבות ונקלטות היטב.

ניתוח מוסיקלי

הפרק הראשון - אלגרו (מהיר)

הפרק נפתח בעוצמה במעין "תרועה" הומופונית והומוריתמית שנועדה למקד מההתחלה את תשומת לבם של המאזינים הן באמצעות אקורד פתיחה על הטוניקה (סול מז'ור) והן באמצעות זרימה קדימה של שמיניות:

מיד אחרי תרועת הפתיחה נשמעת מגנינה עיקרית בכינור הראשון מעוטרת בטרילים. הכינור השני מלווה אותו בחלקי שש עשרה המניעים הכול קדימה, ואילו הוויולה והצ'לו מלווים בתנועת שמיניות.

לאחר הפתיחה התוססת נשמעת מגינה שקטה ורגועה בעלת אופי שונה:

זהו פסוק בן ארבע תיבות בלבד החוזר בפעם השנייה באופן מקוצר, ואוגר בחובו מתח רב. העוצמה הדינמית והטמפו המתגבר באים לידי ביטוי בתפקיד הכינור הראשון המגן מקצבים מנוגדים. לסינקופות שלו מצטרף גם הכינור השני בסינקופות שתורמות לתחושת הזרימה:

כעת מתחילה מלודיה קופצנית ועליזה בפיאנו. המלודיה נמצאת בשני הכינורות אך במרווח של אוקטבה. הוויולה והצ'לו מלווים בשמיניות עם הפסקות של שמיניות:

מיד לאחריה מתחילה מלודיה עליזה נוספת בת ארבע תיבות בכינור ראשון, המלווה על ידי שמיניות ורבעים בשאר הכלים. אליה מצטרפות ארבע תיבות נוספות סוערות יותר בפורטה. שמונה תיבות אלו חוזרות פעמיים, ומדגישות את הניגוד בין עדינות ועליזות לבין עוצמה:

החלק השני של הפרק פותח באותו מוטיב שפתח את הפרק, אך בסולם חדש – רה מז'ור. לאחר 14 תיבות מתחילה התקדמות כרומאטית (במשך שש תיבות) שבאמצעותה חוזר מוצארט לסולם המקורי – סול מז'ור – ולנושא הראשון. לאחר מכן נעשה שימוש חוזר בכל המוטיבים שהיו בחלק הראשון של הפרק עד לסיום.

מאפיינים מוסיקליים עיקריים

- יצירה בעלת אופי קליל, עליז ונמרץ.
- שתי חטיבות עיקריות במבנה של "אלגרו סונטה" (אקספוזיציה, פיתוח, רפריזה).
- מבנה הקטע: א - א - ב - א - קודה.
- חלק א' - סולם סול מז'ור ומסתיים ברה מז'ור
- חלק ב' - חטיבת הפיתוח בסולם הדומיננטה (רה מז'ור) עוברת בסולמות רה מז'ור ודו מז'ור, ומסיימת בסול מז'ור.
- הרפריזה - בסולם סול מז'ור על מנת לסיים בסולם המקורי.
- קיימת סימטריה בין המשפטים והפסוקים.
- רעיונות מוסיקליים ברורים, מוגדרים וקליטים.
- שימוש בסקוונצות.
- חזרות על מוטיבים.
- יחסי ניגוד והשלמה בין הרעיונות המוסיקליים.
- פתיחה תרועתית הומופנית ולאחריה מרקם פוליפוני.
- תבניות רתמיות חוזרות.
- זרימה דינמית מתקדמת באמצעות חלקי שש עשרה וסינקופות בליווי.

הצעות לפעילויות

• מוטיב פותח: "המוטיב התרועתי"

1. עבודה מקדימה - שירת סולם מזמור בעלייה ובירידה בערכים רתמיים שונים (רבעים, שמיניות חלקי שש עשרה, רבעים מנוקדים ושמיניות).
2. שירת אקורד מזמור מפורק כולל צליל הדומיננטה הנמוכה בקוורטה מהטוניקה.
3. הוספת "היד המזמרת" על אקורד מזמור או תנועות גוף המסמלות את צלילי האקורד.
לדוגמה: ברכיים - סול נמוך
מותניים - דו
כתפיים - מי
ראש - סול.
- הערה: רצוי לסיים את התרגיל במשפט המוסיקלי מתוך היצירה "מוסיקת לילה זעירה".
4. עבודה עם מטלופונים בגנינת האקורד המזמרי (עדיף לעבוד בסולם סול מזמור עם הצלילים רה, סול, סי, רה גבוה).
5. ההקשר לתרועתיות - סוגים שונים של תרועות צבאיות ומטרותיהן.
6. האזנה למוטיב הפותח התרועתי ודין במאפייניו. זוהי מעין "קריאה" קצרה, בעוצמה חזקה, בגנינה הומופונית, "טוטי" שמטרתו ללכוד את תשומת לבם של המאזינים.
7. הוספת תנועה מתאימה למוטיב הפותח (לדוגמה: פתיחת יד ימין הצדה, ואחריה יד שמאל), התייחסות לשוני בין שני חלקי המשפט (שניהם פסוקים פותחים, הראשון בכיווניות עולה והשני בכיווניות יורדת).

• מוטיב ראשון: תיבות 5 - 10

8. האזנה למוטיב הפותח ומיד אחריו הפסוק הראשון והתייחסות למספר שאלות מכוונות:
הרכב התזמורת, אופי ואווירה, למה מתאימה היצירה? מה היא מנסה לתאר? באלו הזדמנויות ניתן לשמוע יצירה כזאת? חלוקה בין מלודיה וליווי, "טוטי" ו"סולו", אוסטינטו ריתמי.

9. הצעה לכוריאוגרפיה:

עמידה בזוגות במעגל - מעגל פנימי ומעגל חיצוני.

בתרועת הפתיחה - סיבוב על שלוש פעמות וקידה (שתי תיבות ילד ראשון, ושתי תיבות ילד שני לסירוגין).

משפט ראשון - מתקדמים במעגל תוך כדי הליכת חצאים ללא אחיזת ידיים, מרוחקים זה מזה במשך שמונה חצאים, פונים זה לזה, ומתקרבים במשך ארבעה חצאים.

משפט שני - בנעימה החרישית מחברים יד אחת, אחריה יד שנייה וסיבוב:

בשלוש השמיניות בתיבה הרביעית (ראה דוגמת תווים), שלוש מחיאות כף (כל אחד לעצמו). בחזרה על המוטיב חוזרים על רעיון הושטת הידיים עם סיבוב לצד שני.

במשפט הבא המתאפיין באגירת המתח תוך כדי עלייה הדרגתית (תיבות 18-21), הזוגות עומדים זה מול זה ומרימים ידיים ביחד עם ארבע הדגשות במשך ארבע תיבות. במעבר (תיבות 22-27), המעגל הפנימי צועד במקום והמעגל החיצוני מתקדם עם כיוון השעון, ולבסוף כל תלמיד נעצר באופן אקראי ליד בן זוג חדש.

במשפט הבא מתרחקים באמצעות ארבעה צעדים אחורה בחצאים וארבעה צעדים קדימה, וחוזרים על הרעיון פעמיים.

משפט רביעי עם קדמה (מתיבה 34), מעגל חיצוני יושב ומעגל פנימי מסתובב סביבו, תיבה 38 בפורטה, מסתובבים יחד בזוגות. המשפט חוזר פעמיים. הילד השני יושב, וכן זוגו מסתובב סביבו (חילוף תפקידים).

במעבר מתכוננים לחזרה על כל החטיבה הראשונה תוך כדי החלפת כיוון ההליכה.

בקטע B להאזין מבלי לנוע (-3.10 3.44)

חזרה לקטע A ותוספת הקודה.

10. תזמור תוך כדי האזנה ליצירה על פי רעיון של בתיא שטראוס.

בואו נעשה תזמורת

A

מדלגים ב - A האחרון

חזור על A מההתחלה
בחלק B האזן וחזור ל- A

CODA

פרק שלישי מתוך "הסימפוניה הקונצרטנטית לרביעיית כלי נשיפה" (במי במול מז'ור)

וולפגנג אמדאוס מוצארט

על המלחין

ראה "מוסיקת לילה זעירה".

על הסימפוניה הקונצרטנטית

השם סימפוניה קונצרטנטית מאפיין צורה מוסיקלית שבה ניצבת קבוצת סולנים מול התזמורת. צורה זו הושפעה גם מהקונצ'רטו גרוסו מתקופת הבארוק, ומהווה צורת מעבר אל הסימפוניה.

על היצירה

מוצארט הלחין את היצירה בשנת 1778 בהיותו בן 21, בעת ביקורו בפריז. זו היצירה הראשונה שכתב בסדרת יצירות למספר סולנים. בתקופה שבה שהה בפריז, שהו בעיר נגני כלי נשיפה מתזמורת מנהיים. בהשראתם כתב מוצארט את היצירה, אך זו לא זכתה לביצוע באותו זמן עקב סכסוך בין הנגנים לבין מארגני הקונצרטים בפריז. הטקסט של היצירה נתגלה רק בשנות ה-60 של המאה ה-19, ואין לדעת אם הוא הטקסט שנכתב בכתב ידו המקורי של מוצארט או שזהו שכתוב.

ביצירה זו ארבעה סולנים: אבוב, קלרנית, בסון וקרן יער. במקור, תפקיד הקלרנית היה מיועד לחליל צד אך הנוסח המקורי אבד. ליצירה שלושה פרקים: פרק ראשון, אלגרו, הנפתח בתצוגה של התזמורת ולאחריה תצוגה של ארבעת הכלים הסולנים; פרק שני איטי, אדאג'ו; ופרק שלישי שהוא פרק הסיום, אנדנטינו, מורכב מנושא ווריאציות.

ניתוח מוסיקלי

הפרק השלישי, אנדנטינו במי במול מז'ור (במשקל שני רבעים), מורכב מנושא ועשר (!) וריאציות. בכל וריאציה יכול הנגן הסולן להבליט את התכונות הייחודיות של כלי הנגינה ואף את יכולותיו הווירטואוזיות. לפרק מבנה ברור של נושא ווריאציות בני 16 תיבות כל אחד, שאותם מנגנים האבוב, הקלרנית, הקרן והבסון, ומלווים כלי הקשת. בין הנושא לוריאציות, ובין הווריאציות עצמן, יש משפט חוזר שאורכו שמונה תיבות המופיע בכל פעם עם שינויים קלים.

הנושא הוא שירתי, עליז וקופצני, ומבצע אותו האבוב. הקלרנית והקרן מלווים בפיאנו בשמיניות, ואילו הבסון מלווה בפיאנו בחלקי שש עשרה וירטואוזיים. כל אותה עת מלווים כלי הקשת בשמיניות חרישיות בפיציקטו:

מיד בתום הנושא יש מעבר בן שמונה תיבות. המנגינה הראשית של מעבר זה נמצאת אצל האבוב, ומלווים אותו יתר כלי הנשיפה וכלי הקשת שמצטרפים בנגינה עם קשת בפיאנו.

הקלרנית פותח את **הווריאציה הראשונה**, והקרן עונה לו בליווי הבסון. זוהי וריאציה מקצבית – השמיניות בנושא הפכו לשלישונים. אורכה כאורך הנושא – 16 תיבות. גם בינה לבין הווריאציה הבאה יש שמונה תיבות מעבר המבוצעות על ידי כלי נשיפה וכלי קשת:

הבסון פותח את **הווריאציה השנייה**. הווריאציה מקצבית – השמיניות בנושא הפכו לחלקי שש עשרה. יתר הכלים מלווים במהלך כרומוטי:

הקלרנית פותח את **הווריאציה השלישית** במהלך של שלישונים, והבסון והקלרנית עונים לו במקצב זהה. הקרן נותנת תמיכה ו

האבוב פותח את **הווריאציה הרביעית**. כאן ניכר שינוי באווירה – חזרה לשמיניות בתוספת לגאטו (בניגוד לאווירה הקופצנית שהייתה קודם לכן), ובתוספות מינוריות, שירתיות וליריות. האבוב דומיננטי ויתר כלי הנשיפה מלווים אותו. מתקיים מעין דו-שיח בינו לבין הבסון:

הווריאציה החמישית ממשיכה את קודמתה במינוריות ובכרומטיות שלה אך מפתחת את ההיבט המקצבי – כעת התנועה העיקרית היא בחלקי שש עשרה, ומתקיים דו-שיח בולט בין האבוב לקלרנית.

הווריאציה השישית מדגישה עוד יותר את היכולות הטכניות של כלי הנגינה והמבצעים באמצעות האצה רתמית ושימוש בחלקי שלושים ושתיים. הווריאציה נפתחת בדו-שיח בין האבוב לקלרנית, ונתמכת הרמונית על ידי הקרן והבסון.

הווריאציה השביעית מתחילה במוטיב שירתי על ידי הקרן והבסון, לאחר שתי תיבות מצטרף האבוב, וכעבור שתי תיבות נוספות – הקלרנית. הנושא עובר בין הכלים בתחום רב.

המלודיה של **הווריאציה השמינית** נמצאת אצל האבוב והבסון. זוהי וריאציה וירטואוזית מבחינה אינסטרומנטלית – האבוב נע קדימה בחלקי שש עשרה, בסטקאטו ובקפיצות מנעדיות מרשימות כמעט ללא הפוגה (רק מדי ארבע תיבות יש לו הפסקה קצרה לנשימה של חלק שש עשרה), ומקשט בעצם את הנושא. בזמן זה מתנהל דו-שיח בינו לבין הבסון המנגן נושא קונטרפונקטי בשמיניות. הקלרנית והקרן נותנים ליווי המהווה תמיכה הרמונית.

בווריאציה התשיעית עובר הנושא בין כל ארבעת הכלים. התנועה בחלקי שש עשרה ובחלקי שלושים ושתיים מניעה קדימה ונותנת תחושה דינמית. בווריאציה זו יש לכל הכלים מקום להפגין ולבטא את יכולותיהם.

נושא **הווריאציה העשירית** מבוצע על ידי האבוב, שמלווה בחלקי שש עשרה על ידי שאר כלי הנשיפה ובשמיניות על ידי כלי הקשת. וריאציה זו היא שירתית וסינקופתית.

לאחר הווריאציות ישנה חטיבה איטית, אדאג'ו, המסתיימת לאחר שש תיבות בהפסקה. הפרק מסתיים באלגרו ערני במשקל שש שמיניות.

הצעות לפעילויות

נגינה על מטלופון

- התלמיד מתבקש לנגן במטלופון מהצליל הנמוך ביותר עד הגבוה ביותר תוך כדי הקשה על הקלידים.
- תלמיד נוסף מתבקש לנגן במטלופון מהצליל הנמוך ביותר עד הגבוה ביותר אולם בסדר אחר (חובה לנגן על כל הצלילים פעם אחת לפחות).
- תלמידים נוספים מתבקשים לבצע את אותו תרגיל.
- התלמידים ידונו בשאלה האם התרגילים נשמעו אותו הדבר, ואם לא מדוע?

שירת סולם

- התלמידים ישירו סולם דו מז'ור (עולה ויורד) ברבעים.
- התלמידים ישירו את הסולם בשמיניות ואחר כך בטריולות ובחלקי שש עשרה.
- התלמידים ישירו את הסולם במקצבים משתנים על פי הנחיית המורה בעזרת הנפת האצבעות (אצבע אחת - רבע, שתי אצבעות - שתי שמיניות, שלוש אצבעות - טריולה, ארבע אצבעות - חלקי שש עשרה).
- התלמידים ידונו בשאלה האם הסולם נשמע זהה, דומה או שונה ובמה?

תנועה במרחב

בכיתה מפוזרים חמישה חישוקים:

- תלמיד מתבקש ללכת מחישוק 1 עד 5, לפי הסדר, באופן שיבחר (עליו לעבור בתוך כל החישוקים).
- תלמידים נוספים מתבקשים ללכת באותה דרך באופן שונה: בדילוגים, בצליעה, בניתור על רגל אחת, בזחילה ועוד.
- התלמידים ידונו בשאלה, מה השתנה?

ציור דף פרצופים

- כל תלמיד יקבל דף ועליו שישה פרצופים זהים.
- על התלמיד לשנות את הפרצופים כרצונו (לצבוע, להוסיף שיער, אוזניים וכו') מבלי לגעת בפרצוף מספר אחת.
- הקניה ותרגול של הרתמוס בשמונה תיבות ראשונות מתוך הנושא המנוגן על ידי האבוב, ואחר כך הוספת הרתמוס של שמונה התיבות הבאות.
- ניתן לבצע את הרתמוס תוך כדי המחשת הקו המלודי. יש להתייחס בתנועה להרחבת המנעד, לסקוונצות, לחזרה המדויקת על מספר תיבות (5-8, 13-16), "למילוי" ערך רתמי ארוך (רבע מנוקד).

• בניית שלוש קבוצות אוסטינטו רתמי:
אוסטינטו ראשון: בטפחות על הברכיים

אוסטינטו שני: באצבע צרידה

אוסטינטו שלישי: ברקיעות

פעילות תנועתית עם כדורי טניס

- תיבות 1-2 הקפצת הכדור לרצפה ותפיסתו חזרה. בתיבה 2 הגדלת התנועה (מרווח גדול יותר).
- תיבה 3 העברת הכדור מיד ליד (שמאל שתי שמיניות, ימין שתי שמיניות).
- תיבה 4 גלגול הכדור בידיים.
- תיבות 5-6 הנפת הכדור כלפי מעלה תוך התייחסות לסקוונצה (תיבה 6 נמוכה יותר).
- תיבה 7 העברת הכדור מיד ליד תוך כדי תנועה סיבובית המקיפה את הגוף.
- תיבה 8 תפיסת הכדור בשתי הידיים.
- תיבה 9 (עם קדמה) זריקת הכדור לרצפה, להתייחס לקדמה.
- תיבה 10 הדגשת שלוש השמיניות על דו גבוה על ידי העברת הכדור מיד ליד שלוש פעמים.
- תיבות 11-12 סקוונצה נמוכה לתיבות 9-10.
- תיבות 13-16 זהות לתיבות 5-8.

• פעילות תנועתית מסכמת: ניתן לבצע את הנושא והווריאציות בתנועה בעזרת הכדורים, כאשר הכיתה מחולקת לקבוצת "נושא" ולשלוש קבוצות "וריאציות". על התלמידים להבליט בתנועתם את החזרה על הנושא תוך כדי שינוי ההרכב הפולי והתוספות המלודיות על ידי שינויים בהעמדה (קבוצה בישיבה, קבוצה כגוש, תנועה בזוגות, על הברכיים).

פעילויות נוספות

- השמעת הנושא והווריאציות והכרת המרכיבים המוסיקליים של כל וריאציה. על התלמיד למתוח קו בין הווריאציה לבין קבוצת המרכיבים המוסיקליים המתאימה, תוך כדי האזנה לנושא ולשלוש הווריאציות הראשונות (ראה דף עבודה לתלמיד).
- חלוקת דף פרצופים זהים כשבכל וריאציה על התלמיד "לבצע שינויים" בפרצוף. חשוב לשים לב מתי על התלמידים לסיים פרצוף ולהתחיל פרצוף חדש.
- הוספת ריקוד במעגל עם תנועות פשוטות. בזמן ההאזנה לווריאציות, התלמידים ימשיכו לבצע את "הריקוד" תוך כדי שינויים קלים.

דף עבודה לתלמיד

הידעת מה פירוש המילה וריאציה?

וריאציה פירושה שינוי. חזרה עם שינוי על נושא או על רעיון מסוים יוצרת צורה מיוחדת הנקראת וריאציה. בכל וריאציה השינויים חלים על המנגינה כולה, מתחילתה ועד סופה. אנו יכולים להשוות את הווריאציה לאלבום תמונות הכולל תמונות רבות של אותו נוף (הנושא), שצולם מזוויות שונות ובשעות שונות של היום. אפשר להשוות את הווריאציה גם לתחפושת שאנו לובשים בפורים. בדרך כלל אנו מזהים את האדם המוכש, על אף שחל בו שינוי.

מאז ומתמיד אהב האדם לשנות שיר וליצור על ידי כך חדש מישן. המלחין יכול לשנות את המנגינה, המקצב, ההרמוניה, מסכת הקולות והגוון.

מתחו קו בן הווריאציה לבין קבוצת המרכיבים המוסיקליים המתאימה:

נושא

הבסון פותח כסולן
מלודיה מעוטרת בצלילים רבים בלגאטו
דו-שיח בין הבסון לשלושת כלי הנשיפה האחרים
צלילים ארוכים יורדים בלגאטו

וריאציה ראשונה

הכלי הבולט הוא הקלרנית
סולמות בעלייה
דו-שיח בין הקלרנית לקרן ולבסון
האכזב לא משתתף
עיבוי המרקם

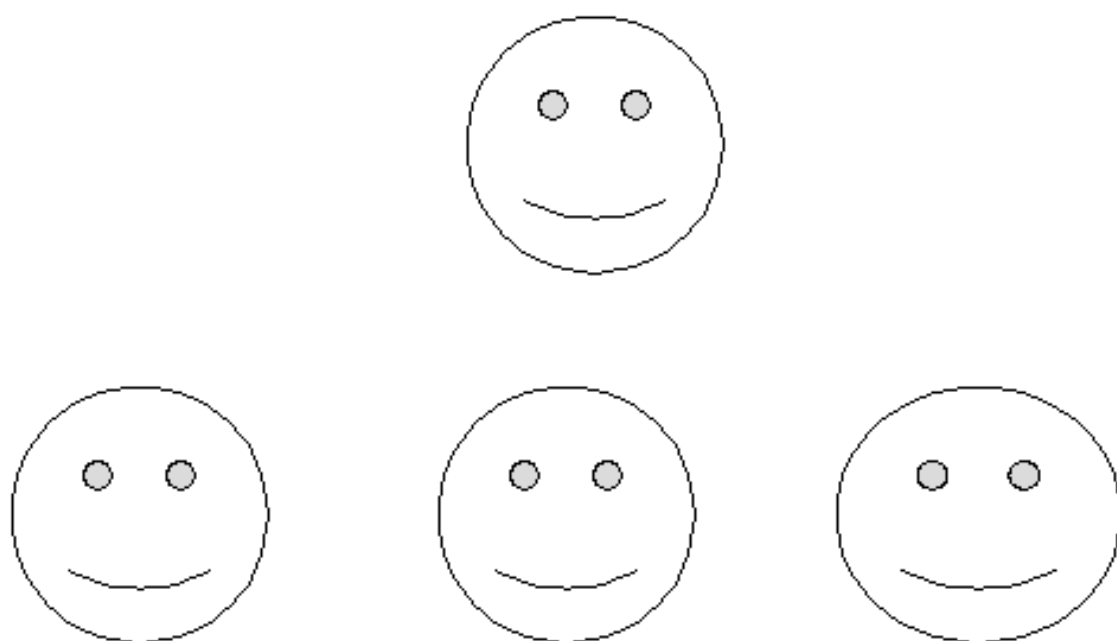
וריאציה שנייה

הכלי הבולט הוא הקלרנית
מקצב מאפיין טרילולות
מלא תנופה
מנעד רחב

וריאציה שלישית

הכלי הבולט הוא האכזב
ליווי בולט של הבסון וכלי הנשיפה מעץ וכלי הקשת
ליווי קטוע

האדינו לנושא ולוריאציות, ובצעו על כי המוסיקה שינויים ותוספות בצורות:

"מקהלת הילדים" מתוך האופרה "כרמן"

ג'ורג' ביזה

על המלחין

ראה "אוברטורה" מתוך האופרה "כרמן".

על היצירה

מערכה ראשונה – כיכר העיר בסביליה

מיכאלה, נערה כפרייה מחפשת את אהובה דון חוזה, רב-טוראי בצבא. היא ניגשת לנקודת המשמר כדי לברר היכן הוא. הסמל האחראי אומר לה שיגיע בעוד זמן קצר, בזמן החלפת המשמרות. המשמר המחליף עולה לכיכר, מלווה בילדי רחוב שאוחזים במקלות בניסיון לחקות את חיילי המשמר האוחזים ברובה. הם שרים את "שיר הילדים" עם המשמר העולה.

מבנה היצירה

א. תרועות החצוצרה

ב. הנושא בפיקולו והצטרפות הדרגתית של תרועות החצוצרה וכלי הקשת בפיציקטו

ג. דו-שיח בין החצוצרה לתזמורת

מעבר

ד. "שיר מקהלת הילדים"

ג. דו-שיח בין החצוצרה לתזמורת

מעבר

ד. (מקוצר) "שיר מקהלת הילדים" בביצוע כל התזמורת

הצעות לפעילויות

• ביצוע המקצב בדיבור – פעם ראשונה בפיאנו ופעם שנייה בפורטה.

• מעקב אחר המקצב של מנגינת הפיקולו והוספת סימן ☆ עם הופעת החצוצרה, וסימן ○ עם הופעתם של כלי הקשת:

→ VVI VVI I VI V I VI
 VVI VVI I VI V I VI
 VVI VVI I VI V I VV
 VVI VVI I VI V I VI

• שירת "שיר מקהלת הילדים" וליווי בכלי הקשה (על פי התזמור המצורף):

שיר מקהלת הילדים

כמו החיילים צועדת
 מקהלת הילדים,
 שמאל וימין בטור מתקרבת
 מן הקרבות עתה שבים.

ממקל עשינו חרב
 ממוטות כמה רובים,
 החצוצרה הנה מבשרת
 הנה אנחנו כבר באים.

"בדינרי" מתוך "סוויטה מס' 2 לחליל ולתזמורת"

יוהאן סבסטיאן באך

על המלחין

יוהאן סבסטיאן באך (1685-1750) נולד במרכז גרמניה, דור חמישי למשפחת מוסיקאים. בטרם מלאו לו 10 שנים מתו הוריו, והוא עבר לגור אצל אחיו הבכור. כאן למד באך לנגן בפסנתר ובעוגב. בגיל 15 יצא לפרנס את עצמו, ועבד כמשורר בכנסייה וכנגן עוגב. לאחר שעבד במספר עבודות זמניות הגיע לחצרות של דוכסים ונסיכים והיה למוסיקאי החצר שלהם. שמו יצא לתהילה כנגן מעולה. בשנת 1723 קיבל באך את משרת המנהל המוסיקלי של כנסיית תומאס הגדולה בעיר לייפציג, ושם התחייב לחיות בצניעות, להישמע לממונים עליו ולספק מוסיקה דתית בכל יום ראשון (יום התפילה). באך היה בו-זמנית נגן עוגב, מנצח על המקהלה ועל התזמורת של הכנסייה, ומורה להלחנה ולנגינה. אשתו הראשונה של באך ילדה לו שבעה ילדים אך רק ארבעה מהם נותרו בחיים. אשתו השנייה, אנה מגדלנה, ילדה לו 13 ילדים שחלקם המשיכו לעסוק במוסיקה. באך הקדיש לה ספר ללימוד נגינה. באך כתב אוצר מדהים ומפתיע בהיקפו בססגוניות הנושאים, וזכה בצדק בתואר "אבי המוסיקה". הוא ראה את פעולתו המוסיקלית כמצווה עליונה – עבודת קודש.

מהי סוויטה?

סוויטה היא אחת מצורות המבנה המקובלות ביותר במוסיקה של המאות ה-17 וה-18. פירוש המילה הוא סדרה. הסוויטה היא סדרת מחולות השזורים כמחרוזת ומופיעים בזה אחר זה. הרעיון של השזירה ידוע היה עוד בימי הביניים, אז היה המנגן הנודד נוהג להרקיד את הקהל בזוגות של מחולות, המנוגדים זה מזה במפעם (במהירות הפעמה), במשקל, במקצב ובאווירה. לאחר מנגינת ריקוד איטית, רצינית-חגיגית, באה מנגינה עליזה, שובבה וקלילה, וחוזר חלילה. מוצאם של המחולות בסוויטות מתקופת הבארוק הוא מתקופות שונות, מעמים שונים ומארצות שונות. רובם ממוצא כפרי עממי, שבמשך הזמן הפכו למחולות חצר האצולה. משם עברו אל במת התיאטרון, ושולבו כקטעי ריקוד בתוך אופרות ובלט. בהמשך גלגולה הפכה הסוויטה ממוסיקת מחול למוסיקת שעשועים, ונוגנה במהלך סעודות גן של רמי מעלה. לבסוף נותק כליל הקשר בין המחול לבין הסוויטה, שהפכה לצורה מוסיקלית לקונצרטים.

הסוויטות של באך

אנו מכירים ארבע סוויטות לתזמורת מאת באך, שנכתבו בין השנים 1713-1723. באך מתבסס בסוויטות שלו על ריקודים שונים (מהירים, איטיים, חגיגיים מעוררים), שהיו מקובלים בארצות שונות כמו איטליה, ספרד, צרפת, גרמניה ואנגליה.

מחולות הסוויטה מס' 2 לחליל ולתזמורת הם רונדו, מנואט, פולונז, בורה, סרבנד ובדינרי.

בדינרי - מהתלה. זהו הקטע המסיים את הסוויטה. אופיו על פי רוב קליל ועליז, מאחר שמטרתו להראות את יכולת הנגינה (וירטואוזיות) של הסולן.

הידעת מה פירוש המילה סקוונצה?

סקוונצה פירושה מעקובת. זהו מהלך של מוטיב מסוים המשנה את גובהו האבסולוטי, מעין חוליה בשרשרת הדומה לחברתה, אלא שהיא רחוקה ממנה מרחק מה. קיימות סקוונצות שונות: סקוונצה מלודית, סקוונצה רתמית וסקוונצה הרמונית.

עוד על יוהאן סבסטיאן באך

מנדלסון היה האיש שפרסם את באך בעולם המוסיקה, ולכן ייחסו לו את הסיפור הבא (מתוך ילקוט הצ'יזבטים של המוסיקה): כיצד גילה מנדלסון את יצירותיו של באך?

הדגים שהובאו מן השוק לביתו של מנדלסון היו עטופים בנייר עבה וישן. נייר זה משך את עיניו של מנדלסון המלחין, וכשהתקרב לחבילה נגלה לפניו נייר תווים ובו קטע מתוך יצירה רב-קולית מרשימה ביותר. מנדלסון רץ וחיפש את מוכר הדגים שבידיו היה נייר עטיפה זה, וביקש ממנו שיראה לו את "מחסן הניירות" שלו... כך הציל מנדלסון אוצר מוסיקלי, שקשה לתאר את עולם המוסיקה המערבית בלעדיו.

ניתוח מוסיקלי

זהו הפרק השביעי והאחרון שמסיים את פרקי הסוויטה. הוא מרשים ביותר הן מבחינה וירטואוזית והן מבחינה שירתית.

מאפיינים מוסיקליים עיקריים

- פרק וירטואוזי במיוחד, הדורש מהמבצע מיומנות טכנית גבוהה ביותר
- טמפו מהיר
- אופי נמרץ וקופצני
- תבניות מקצב עם ערכים רתמיים קצרים (שמיניות, חלקי שש עשרה)
- משפטים מוסיקליים המתקדמים כל הזמן בתנועה מתמדת (perpetuum mobile)
- מוטיבים סקוונציאליים.

בפרק משולבים מוטיבים קצרים ווירטואוזיים בחליל יחד עם מעברים קצרים ומהירים התורמים לתנועה קדימה. החליל הוא כלי הנגינה הסולן והכלי המרכזי בפרק, ואילו ליווי כלי הקשת נועד לתת תמיכה הרמונית ולחזק את אופיה הקליל והנמרץ של המלודיה.

שני מוטיבים בולטים במיוחד בנגינת החליל:

- המוטיב הראשון מורכב מתבנית רתמית של שמיניות ושני חלקי שש עשרה, אשר מבחינה מלודית בנויה כסקוונצה יורדת החוזרת שלוש פעמים. כל סקוונצה מבוססת על אחד מתווי האקורד המשולש של הסולם:

- המוטיב השני מבוסס על שמיניות, כאשר השמינית הראשונה חוזרת ארבע פעמים ואז קופצת בסקסטה למעלה. המוטיב חוזר בסקוונצה עולה:

הצעות לפעילויות

- עבודה בשירה על המוטיב החוזר (ירידה של קוינטאקורד מינורי) בכמה שלבים:

שירה ברבעים

שירה במקצב הבדינרי

שירת המוטיב כפי שהוא מופיע ביצירה

- שירת המוטיב והוספת תנועות ידיים בירידה (כמו מדרגות).

- הוספת "מראה" מלאה ליצירה.

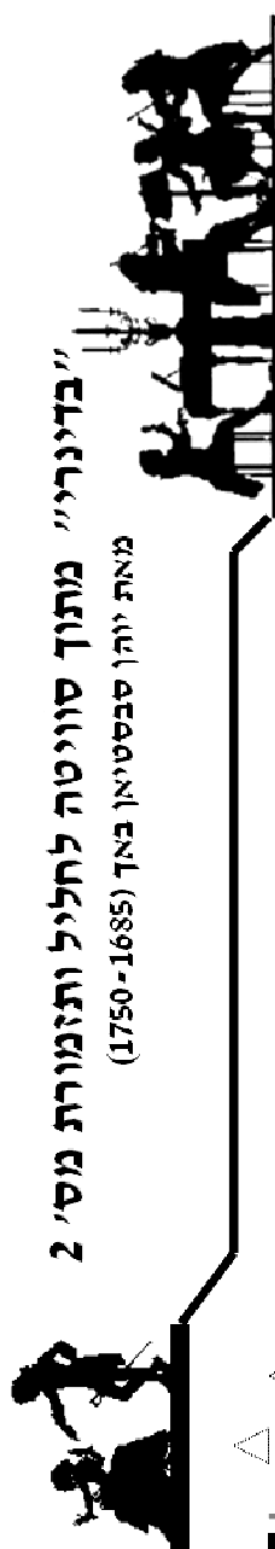
- הכרת המונחים סוויטה, בדינרי, סקוונצה.

- הכרות עם באך ותקופתו.

- שירים לביסוס הסקוונצה: **כפל** / נחום היימן, יהודה גור-אריה .

- **על נהרות בבל** / דון מקליין, מן המקורות.

- דף עבודה לתלמיד

”בדינרי” מתוך סוויטה לחליל ותזמורת מס’ 2

מאת יוהן סבסטיאן באך (1750-1685)

יוהאן שטראוס האב

על המלחין

יוהאן שטראוס האב (1804-1849) היה בעל אולם ריקודים ותזמורת. הוא חיבר כ-250 מארשים ומחולות, וב-1845 נתמנה למנצח נשפי החצר בווינה. שלושת בניו היו אף הם מוסיקאים.

על המארש

מקור המילה מארש הוא מהפועל האנגלי "לצעוד" (march). המארש במקורו הוא יצירה שהתזמורת מנגנת בזמן צעידה – שיר לכת. המארש נועד להצעיד את החיילים בקצב קבוע, לרוב עם חזרה על תבניות מקצביות קבועות. התזמורת הצועדת מורכבת בעיקר מכלי נשיפה וכלי הקשה, שניתן לנגן בהם בעת צעידה בשל היותם כלים ניידים. המארשים הצבאיים נחלקים על פי קצב פעמות התופים, ועל פי השימושים הצבאיים שלהם: מארש תהלוכה איטי, מארש מהיר, ומארש מתקפה במהירות כפולה.

בעבר, תזמורות צועדות היו הבידור ההמוני העיקרי בארצות הברית, והן הופיעו בפארקים, ברחובות ראשיים ובטקסים חשובים. מרבית הנגנים בתזמורות הצועדות הגיעו מתזמורות צבאיות. המוסיקה שניגנה תזמורת המארש הייתה לעתים תובענית מבחינה טכנית, ושאבה חלק מגישתה מהמסורת המוסיקלית האירופית.

ג'ון פיליפ סוזה (1854-1932) נחשב לגדול המנצחים של תזמורות המארש. הוא כתב 182 מארשים, שחלקם זכו לפרסום רב. מלחינים רבים כתבו מארשים, ביניהם גם מלחינים ששילבו מארשים במוסיקה קלאסית: מנדלסון - מרש החתונה, מוצרט - מרש תורכי, בטהובן - מרש תורכי ועוד.

בארץ, המארש הישראלי המוכר ביותר הוא מארש צה"ל שכתב יואב תלמי, והוא מושמע לעתים תכופות באירועים ממלכתיים. בישראל קיימות כיום שתי תזמורות צעידה עיקריות המנגנות מארשים בטקסים: תזמורת צה"ל ותזמורת המשטרה.

מארש רדצקי הוא יצירה מוסיקלית של יוהאן שטראוס האב. היצירה כתובה בצורת שיר לכת (מארש), ונקראת על שם המצביא האוסטרי יוזף רדצקי פון רדץ, יליד בוהמיה שחי בין השנים 1766-1858. רדצקי הפך לאגדה כבר בחייו, בזכות אומץ לבו ותיקון רושם התבוסות שצבא אוסטריה ספג מידי נפוליאון בקרב. הוא פרש סופית לאחר 73 שנה בשירות צבא אוסטריה, ולא לחינם מצא לנכון יוהאן שטראוס האב להנציחו בקצב המארש. מארש רדצקי פופולרי בכל העולם. תזמורות סימפוניות רבות מנגנות אותו בהדרנים, והקהל המתלהב מצטרף למנגינה במחיאיות כפיים קצביות.

תפקיד המנצח

תפקיד המנצח הוא להנחות את הביצוע המוסיקלי באמצעות מחוות ותנועות נראות לעין. תזמורות סימפוניות ותזמורות קאמריות, מקהלות ותזמורות צבאיות משתמשות על פי רוב במנצחים. מנצח קבוע של תזמורת (בניגוד למנצח אורח) המעורב בניהול האמנותי של התזמורת או להקת האופרה, מכונה לעתים "מנהל מוסיקלי".

מהו, אם כן, תפקיד המנצח? המנצח מעביר למבצעים הוראות ברורות וקלות למעקב "בזמן אמת". עליו להעביר מספר יסודות עיקריים (כניסות, טמפּו, דינמיקה וסגנון), שבאמצעותם יבצעו הנגנים את המוסיקה על פי פרשנות המנצח, ובהתאם להנחיות המלחין.

קיים הבדל ברור בין ניצוח תזמורתי לניצוח על מקהלה. מנצחי תזמורות משתמשים בדרך כלל בשרביט (אם כי לא תמיד – הדבר תלוי בהעדפה האישית של המנצח), ושמים דגש מרכזי על העברת מסר קצבי ברור לנגנים. מנצחי מקהלות כמעט אינם משתמשים בשרביט, ואף כי הקצב מהווה חלק חשוב בניצוח על מקהלה, המנצחים נוטים להתרכז בביטוי ובצורה המוסיקלית, כך שתנועותיהם נראות מופשטות יותר. על המנצח להקפיד על קשר עין עם ההרכב, ולעודד תקשורת הדדית בינו לבין הנגנים או הזמרים.

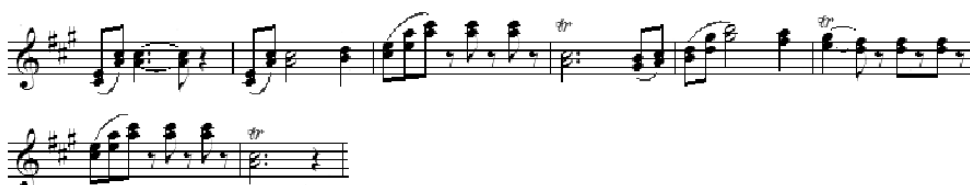
ניתוח מוסיקלי

מבנה

מארש בסולם רה מז'ור - מבוא בן ארבע תיבות, ואחריו מופיע נושא סימטרי בן שמונה תיבות החוזר על עצמו.

טריו בסולם לה מז'ור - מתחיל במעבר בן ארבע תיבות, וממשיך בנושא סימטרי בן שמונה תיבות החוזר על עצמו גם כן.

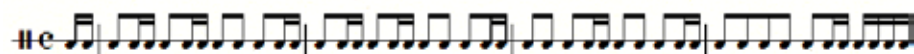

מאפיינים מוסיקליים עיקריים

- דינמיות וזרימה קדימה
- קישוטיים רבה באמצעות טרילים ומורדנטים
- שימוש בכל כלי התזמורת לאורך היצירה
- מלודיה מנוגנת על ידי כלי קשת וכלי נשיפה מעץ
- תמיכה רתמית והרמונית על ידי כלי נשיפה ממתכת וכלי הקשה.

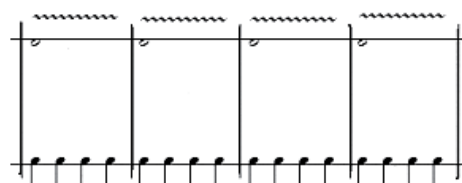
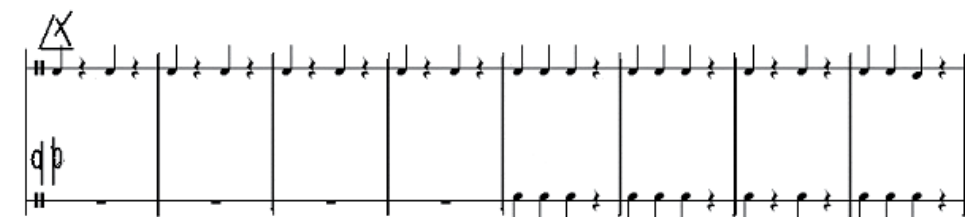
הצעות לפעילויות

- דברו והקישו את המקצב הבא:

- הוסיפו את הפעמה ברגליים תוך כדי דיבור המקצב הרשום למעלה.

- בואו נעשה תזמורת:

יצירות קאמריות להרכב כינור, ויולה וצ'לו

- פרק שלישי מתוך דואו לכינור וויולה בסול מז'ור (רונדו אלגרו) - וולפגנג אמדאוס מוצארט
- טריו מיתרים, אופוס 3 (מנואט וטריו) - לודוויג ואן בטהובן
- סימפוניה מס' 4 ברה מינור BMV790 - יוהאן סבסטיאן באך
- רונדו מתוך פרטיטה מס' 3 לכינור סולו - יוהאן סבסטיאן באך

מהי מוסיקה קאמרית?

מוסיקה קאמרית היא מוסיקה אמנותית הכתובה לקבוצה קטנה של כלים. מקורה של המילה "קאמרה" הוא בשפה הלטינית, ופירושה "חדר". מוסיקה קאמרית נועדה לביצוע בחדר (בניגוד לאולם), על פי רוב באווירה אינטימית. הביטוי "מוסיקה קאמרית" מתייחס ליצירה לשני כלים לפחות. יצירות קאמריות ליותר מחמישה כלים הן יוצאות דופן, ומעטות נכתבו ליותר משמונה כלים. יצירה לעשרה נגנים או יותר מיועדת על פי רוב לתזמורת קאמרית קטנה.

יצירות קאמריות נכתבו להרכבים רבים ולשילובים שונים של כלים, שרביעיית המיתרים נחשבת החשובה ביניהם. הרכבים קאמריים נוספים הם שלישית מיתרים, שלישית פסנתר, חמישיית פסנתר וחמישיית מיתרים. הרכבים של כלי נשיפה מעץ וממתכת נפוצים פחות. מלחינים אחדים כתבו יצירות לקבוצות מעורבות של כלי מיתר וכלי נשיפה. יש שכתבו לכלי נשיפה בלבד, אך להוציא את קרן היער, השימוש בכלי נשיפה ממתכת נדיר מאוד. לכך אחראית, כנראה, העובדה שכאשר החלו לכתוב מוסיקה קאמרית, כלי הנשיפה ממתכת לא היו מצוידים עדיין בשסתומים, ומשום כך יכלו להפיק מספר צלילים מצומצם.

מוסיקה קאמרית מושמעת לעתים קרובות בקונצרטים פומביים, אך בדרך כלל מנגנים אותה באולמות קטנים בהרבה מאלה המשמשים לקונצרטים סימפוניים. האקוסטיקה האינטימית של חלל קטן דומה יותר לחדרי האירוח שבהם ניגנו את המוסיקה הזאת במקור, והיא מתאימה יותר לקבוצת כלים קטנה.

בניגוד לנגינה בתזמורת, הנגינה בהרכב קאמרי אינה דורשת מנצח. הנגן הראשי של ההרכב הקאמרי אחראי לתת סימנים מוסכמים מראש בתחילת הנגינה ובסיומה. במהלך החזרות, הנגנים מחליטים יחדיו על האופן שבו יבצעו את היצירה מבחינת הפרשנות המוסיקלית, מהירות הביצוע וכיוצא באלה. דעתו של כל אחד מהם חשובה, וההחלטות המוסיקליות נעשות יחדיו (בתזמורת, לעומת זאת, עיקר ההחלטות נתונות בידי המנצח) – זוהי עבודת צוות אמיתית.

פרק שלישי מתוך דואט לכינור וויולה

(בסול מז'ור K.423 רונדו אלגרו)

וולפגנג אמדאוס מוצארט

על המלחין

ראה "מוסיקת לילה זעירה".

על היצירה

הדואט לכינור וויולה נכתב ב-1783, והוא מצטרף לדואט נוסף לכינור וויולה שכתב מוצארט. שנה לפני כתיבת הדואט התחתן מוצארט עם קונסטנצה וובר, ובאותה שנה הרבה להאזין ליצירותיו של באך. בעקבות זאת הוא הושפע מאוד מבאך, ומהכתיבה שהייתה מקובלת בתקופת הבארוק. הדואט משקף את נטייתו המוסיקלית של מוצארט באותה תקופה – חיפוש אחר דרך לחבר בין מנגינה עם ליווי פשוט (סגנון מלודי-הומופוני) לבין שתי מנגינות עצמאיות המשולבות זו בזו (סגנון קונטרפונקטי). חיבור זה בין שני הסגנונות היה מקובל גם בתקופת הבארוק.

ניתוח מוסיקלי

מאפיינים מוסיקליים עיקריים

- נושא פשוט
- תכנון הרמוני פשוט: טוניקה - דומיננטה - טוניקה
- מבנה: א - ב - א

כבר מההתחלה קיימת חלוקה ברורה בין המלודיה לליווי, כאשר המנגינה מתחילה אצל הכינור בנושא שירתי על הטוניקה והוויולה מלווה בשמיניות. חלוקת המשפט ברורה מאוד – זהו משפט סימטרי בן שמונה תיבות:

מיד לאחר מכן יש חילופי תפקידים: המנגינה עוברת לוויולה (גם כאן המנגינה בטוניקה), והכינור מלווה בשמיניות:

אחר כך יש זרימה קדימה תוך שילוב עם טריוולות רבות, חלקי שש עשרה וקישוטים. בשלב זה מתקיים דו-שיח בין הכינור לוויולה ו"חילופי תשובות" מהירים:

• שיחה על ההבדלים ועל נקודות הדמיון בין הכינור לוויולה תוך כדי הצגת תמונות של שני הכלים.

מחד, הדואט הוא שירתי ומבליט את המנעד ואת אפשרויות הביטוי של הכלי, ומאידך הוא עליז וזורם ומבליט היבטים וירטואוזיים באופן הנגינה של הכינור והוויולה.

הצעות לפעילויות

פעילויות לפני האזנה

- בניית "כלי קשת" מקופסת נעליים או מכוס עם גומי מתוח.
- השוואה בין הכלים שבנו הילדים תוך הדגשת ההבדלים בין כלים עם תיבת תהודה גדולה לעומת כאלה עם תיבת תהודה קטנה.
- מתיחת גומיות באורכים שונים ובדרגות מתח שונות, הבחנה בהבדלים והשוואה עם מיתרי הכינור והוויולה.

פעילויות בעת האזנה

- **האזנה ראשונה:** בקטע א' לתופף כעמה איטית בזמן האזנה, ולהחליף תנועה לפי משפטים. בקטע ב' תנועות ידיים חופשיות בזמן האזנה ראשונה. בקטע ב' ניתן גם לנוע בחופשיות בחדר, על פי הפעמות, ולחזור למקום בסיומו של חלק זה (לחזור בזמן לכיסא לקראת חזרתו של חלק א').

• **האזנה שנייה:** מחלקים את התלמידים לזוגות. הילד הראשון בכל זוג מקבל תמונת כינור, והילד השני מקבל תמונת ויולה. בקטע א' הילדים מניפים את התמונה המתאימה, ובקטע ב' הם רוקדים בזוגות. בחלק של שתי שמיניות רבע שרים "בוא נרקוד" תוך הקשת ידיים של החברים. אלמנט זה חוזר פעמיים. בקטע שבו הוויולה "מריעה", הילד שקיבל את תמונת הוויולה מזמין בתנועות ידיים את חברו (הכינור) ושר "בואו הנה".

• **האזנה שלישית:** ניתן להיעזר בטקסט לנושא הראשון:

"ילדים ביחד נזמר נרקוד כאן עם הכינור,
בואו ונשירה נזמר עם הכינור.
יחד עם ויולה נזמר נרקוד כאן עם הכינור,
יחד עם ויולה ינגן גם הכינור".
(הטקסט באדיבותה של מיקי תוסיה כהן)

או הטקסט:

"בוקר טוב כינור, הוא קטן וגם צלילו נעים,
קשת, עם הקשת ננגן וגם נקשיב.
בוקר טוב ויולה, היא גדולה יותר וגם נעימה,
קשת, עם הקשת ננגן וגם נקשיב".
(הטקסט באדיבותה של זהבה מאיר)

מנואט וטריו מתוך טריו מיתרים אופוס 3

לודוויג ואן בטהובן

על המלחין

לודוויג ואן בטהובן (1770-1827) נולד בבון שבגרמניה וגדל במשפחה של מוסיקאים. בגיל 16 נסע לווינה והופיע בפני המלחין מוצארט, שהבחין בכישרונו הרב. בגיל 22 התחיל ללמוד אצל היידן בווינה. חייו היו קשים: בגיל 18 התייתם מאמו, אביו פוטר מעבודתו, ובטהובן צריך היה לפרנס את שני אחיו הצעירים ולטפל בהם. בגיל 29 החל לאבד את שמיעתו. לאחר שנים, כאשר מצבו החרף וחירשותו גברה, נאלץ להפסיק להופיע כפסנתרן. הוא התעקש להמשיך להופיע כמנצח, דבר שהקשה מאוד על נגני התזמורת כי התקשורת בינם לבינו הייתה קשה. בניגוד למוצארט שהלחין בקלות, בטהובן הרבה למחוק ולתקן את היצירות שהלחין, ולפעמים נמשכה כתיבת היצירות שלו שנים ארוכות. כתיבתו מאפיינת את הסגנון הקלאסי המעודן, המאופק והמאוזן. יחד עם זאת, כתיבתו הייתה גם מהפכנית, ושילבה רגשות וניגודים רבים, ובכך היוותה גשר מקשר בין התקופה הקלאסית במוסיקה לבין התקופה הרומנטית.

על היצירה

כתיבת שלישיות נפוצה הרבה פחות מרביעיות, מכיוון שזהו אתגר מיוחד בשל היעדר קול רביעי הנחוץ להרמוניה. לכן, האתגר העיקרי בכתיבה לשלישיות הוא ביסוס הכתיבה על קו הבס. בטהובן החל לכתוב שלישיות ב-1790. בשלישייה אופוס 3 קיימים שישה חלקים הכוללים שני מנואטים ושני פרקים איטיים. יש החושבים שבטהובן הושפע בטריו זה מהדיברטימנטו במי במול מזיור של מוצארט.

ניתוח מוסיקלי

מבנה: א - ב - א - קודה.

חלק א נע סביב הטוניקה (סולם מי במול מזיור). אין לו תחושת משקל משולש ברורה בגלל ההפסקות. החלק מתחיל על פעמה חזקה, וממשיך עם "תשובה" המדגישה דווקא את הפעמה השנייה.

חלק ב בסובדומיננטה (לה במול). יש בו מעין הטעיה - בתיבה 53 נראה כאילו יש חזרה לטוניקה אך הוא חוזר שוב לסובדומיננטה. תנועה זו סביב הסובדומיננטה מאפשרת שינוי מעמד הטוניקה כדומיננטה בסולם החדש.

חלק א מדגיש את הפעמה השלישית. זהו חלק סינקופלי עם מודולציות וירידות בקווינטות.

בקודה יש תחושה של מעבר למינור המקביל, דו מינור, באמצעות טון מוביל, אך הסיום הוא בטוניקה.

הצעות לפעילויות

פעילויות לפני ההאזנה

- מתקדמים בצעדים ברחבי החדר לפי קצב תוף או כלי מלודי אחר. התלמידים נעצרים בכל פעם שיש אתנחתה בסוף משפט. ניתן לעשות אותו דבר עם קרשנדו ודימינואנדו ועם האטה והאצה.
- גנינת רצף צלילים עולה או יורד. התלמידים יבחינו בין תנועה מלודית עולה לכין תנועה מלודית יורדת.
- חלוקת זוגות צלילונים או מטלופונים לילדים. הילדים ינגנו באלתור חופשי זוגות צלילים, וחבריהם יבחינו אם הצליל השני גבוה יותר או נמוך יותר מהצליל הראשון.

פעילויות בעת ההאזנה

לכיתות הנמוכות: מספר חישוקים פזורים בחלל הכיתה.

חלק א' - הילדים מתקדמים לעבר החישוקים, ועוצרים עם כל עצירה במנגינה. לקראת חלק ב עומדים במעגלים מחוץ לחישוק.

חלק ב' - כל קבוצת תלמידים עומדת סביב חישוק, אוחזת בו (נוצר מעין מעגל ילדים מסביב לחישוק), ורוקדת עם החישוק באופן חופשי תוך שימת לב לקצב ולסופי משפט. ילד אחד רוקד בתוך החישוק (תפקיד המלווה של הכינור).

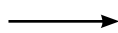
חלק א' - כמו חלק א. ברגיסטר הגבוה התלמידים צועדים על קצות האצבעות או מותחים מעלה את גופם.

קודה - תנועה חזרה למקומות הישיבה תוך שימת לב להתקדמות לפי עצירות ולפי דינמיקה. • לשוחח עם הילדים על מקומות בהם הנגינה בפיאנו ומה היא משדרת בהקשר זה (חוסר ביטחון, היסוס, חשש).

לכיתות הגבוהות: חלק א' - לבקש מן הילדים להבחין כמה כלים משתתפים ביצירה ואלו כלים? לבקש מהם להבחין בזוגות צלילים עולים ובזוגות צלילים יורדים.

חלק ב' - לבקש מן הילדים להבחין מי מנגן את המנגינה ומי מנגן את הליווי. להסב את תשומת לבם לתפקידי הליווי של הוויולה והצ'לו (ויולה - ליווי מהיר בלגאטו, צ'לו - ליווי איטי בפיציקטו). ניתן לחלק את התלמידים לקבוצות של שלושה, כל אחד מסמל כלי גנינה אחר, ועליו להמציא תנועות מתאימות. אפשר לשלב גם אביזרים.

פרטיטורה גרפית:

— | — | — | — || — | — | — ~\

— | — | — | — || — | — | — ~|

||: ~ ~ ~ | — | — | — | — | — | — || ~ ~ ~ | — | — | — | — | — | — ||:

חננדו מתוק פרטיטה מס' 3 לכינור סולו (במי מז'ור)

יוהאן סבסטיאן באך

על המלחין

ראה "בדינרי" מתוך "סוויטה מס' 2 לחליל ולתזמורת".

על היצירה

באך כתב שלוש סונטות ושלוש פרטיטות לכינור סולו. הפרטיטה מס' 3 במי מז'ור שנכתבה בשנת 1720, היא אחת מהן, וזוהי הפרטיטה העליזה מבין השלוש. מהי פרטיטה? הפרטיטה, כמו הסוויטה, היא רצף של ריקודים. פרטיטה מס' 3 של באך מורכבת משבעה ריקודים המושפעים מהריקוד הצרפתי, והשלישי הוא הרונדו. לרוב נהוג לנגן את כל הפרקים ברצף, אך פרק הרונדו אהוד ביותר ומקובל לנגנו גם כחלק נפרד העומד בזכות עצמו.

על הרונדו

הרונדו הוא צורה מוסיקלית, והמקור לשם הוא מהמילה הצרפתית "מעגל". זוהי מנגינה החוזרת על עצמה כפזמון אחרי כל חלק או פרק חדש. מבנה הרונדו: א - ב - א - ג - א - ד - א. הנושא הראשי חוזר על עצמו, ובין חזרה לחזרה מפריד חומר מוסיקלי חדש (נושא שני, אפיזודה). הרונדו הוא גם שם של ריקוד שאותו רוקדים במעגל כחלק מהסוויטה. בריקוד הרונדו היו הנגנים משמיעים פזמון משותף, בהמשך נשמעה מנגינה חדשה מפי קבוצה מצומצמת או יחיד, לאחר מכן היו הנגנים חוזרים על מנגינתם המשותפת, וכך הלאה. צורת הרונדו הייתה מקובלת על מלחינים מכל הדורות, מכיוון שאפשרה להשיג הן אחדות על ידי הפזמון החוזר והן רבגויות באמצעות הקטעים החדשים.

ניתוח מוסיקלי

פרק הרונדו זורם, דינמי וקולח. התנועה הנחרצת קדימה מושגת באמצעים שונים: משקל כל תיבה הוא ארבעה רבעים אך הספירה היא בשניים, כלומר אלברווה (Alla Breve) היוצר תחושה של זרימה מתמדת קדימה. כמו כן, לכל אורך הפרק אין הפסקות כלל. זו אחת הסיבות לכך שהפרק נחשב קשה לביצוע – הוא דורש אורך נשימה מצד המבצע, ויכולת וירטואוזית ומוסיקלית. כמו רונדו מסורתי, מבנה הפרק מעגלי ומורכב מנושא פותח החוזר על עצמו לסירוגין בין הנושאים השונים. הנושא הראשי סימטרי ומורכב משמונה תיבות. בפעם הראשונה הוא חוזר על עצמו פעמיים, ובפעמים הבאות רק פעם אחת. לאורך הפרק הוא מופיע שש פעמים, והוא אף מסיים את הפרק:

בין החזרות של הנושא הראשי מופיעים חמישה נושאים משניים שונים זה מזה המתארכים בהדרגה. הנושא השני הוא בן שמונה תיבות, השלישי והרביעי הם בני 16 תיבות, ואילו החמישי הוא בן 20 תיבות. על אף שנושאים אלו נשענים על הנושא הראשי החוזר ושואבים ממנו רעיונות, הם שונים ממנו ואף מנוגדים לו. כמו כל הפרקים בסונטות ובפרטיטות לכינור סולו של באך, גם בפרק זה נעשה שימוש רב במיתרים כפולים, באקורדים שבורים ובמגוון קולות פנימיים. זהו גם עיקר הקושי בכיצוע היצירה – היכולת להביע בכלי מלודי מוטיבים הרמוניים ומספר קולות בו-זמנית.

הצעות לפעילויות

פעילויות לפני ההאזנה

- שיחה על ריקוד הרונדו ועל מבנה הרונדו.
- הדגמת הרונדו בתנועה או במשחק כדור (לכיתות נמוכות) או בעזרת טקסט מאולתר (לכיתות גבוהות).
- האזנה לשמונה התיבות של הנושא הראשי. לבקש מהתלמידים לשים לב לאופי הקטע ולאווירה בו.
- לאחר האזנה ראשונה לנושא זה יש לשאול איזה כלי מנגן את הנושא, והאם רק כלי אחד מנגן או יותר. השמעה נוספת של הנושא הראשי, ובעקבותיו דיון בשאלה: כיצד נוצרת התחושה של נגינה על ידי מספר כלים.

פעילויות בעת ההאזנה

- **פעילות לכיתות נמוכות** - יצירת מעגל של חמישה תלמידים שבמרכזו עומדים ילד שישי והמורה. המורה אוחז בכל יד בסרט קרפ ארוך. בנושא הראשי המורה עומד מול הילד שבמרכז המעגל, הילד אוחז בשני קצוות הסרט ומגיב בהתאמה לתנועות המורה (התנועות יהיו בהתאם לעוצמה, לארטיקולציה, לטמפו ולגובה הצליל).
- בנושאים המשניים המורה פונה בכל פעם לתלמיד אחר במעגל. אותו תלמיד יאחז בסרט, ויגיב בהתאמה למוסיקה ולמורה. בכל פעם שחוזר הנושא הראשי, המורה חוזר לעמוד מול הילד במרכז המעגל, ונע יחד אתו ועם הסרטים. באופן זה, התלמיד במרכז המעגל מסמל את הנושא הראשי, והתלמידים העומדים מסביב מסמלים את הנושאים המשניים.
- בהאזנה הנוספת ניתן לחלק את הכיתה לקבוצות של שישה תלמידים. הקבוצה בוחרת את התלמיד שיהיה הנושא הראשי, ואת התלמידים שיהיו הנושאים המשניים, ומתמודדת עם האזנה זו ללא עזרת המורה. ניתן להציע אביזרים אחרים – כל קבוצה תבחר אביזר כראות עיניה, כדי לעודד את התלמידים לגוון.
- **פעילות לכיתות גבוהות** - לאחר הכרות עם הנושא הראשי מתבקשים התלמידים לספור במהלך ההאזנה כמה פעמים מופיע הנושא הראשי, וכמה נושאים משניים מופיעים בקטע. ניתן להזמין תלמיד ללוח שיכתוב את מבנה הפרק או לבקש מהתלמידים לכתוב זאת במחברותיהם.

ריקוד הרונדו במעגל זוגות:

- צעד (על שתי פעמות) ולסגור, צעד ולסגור, שמונה צעדי הליכה מהירים על רבעים.
- שני צעדים להתרחק מכן הזוג, שני צעדים להתקרב בחזרה, צעד ולסגור, צעד ולסגור.

סימפוניה למקלדת (ברה מינור BWV 790)

יוהאן סבסטיאן באך

על היצירה

הסימפוניה נכתבה בשנת 1723. באך כתב יצירות רבות למקלדת, מתוכן 15 סימפוניות קצרות למקלדת בשלושה קולות. הסימפוניות של באך מכונות לעתים "אינוונציות תלת-קוליות". פסוק משלושה קולות הוא מטבעו עשיר יותר, והעיבוד המוסיקלי – אם הוא מנצל את הטכניקה הקונטרפונקטית – מגוון יותר. בכל הסימפוניות שכתב באך יש פתיחה המציגה נושא ונושא נגדי, או נושא עם נושא בס. הסימפוניה הזאת היא פוגה (פוגה), כלומר מתאפיינת בחיקויים – נושא מוסיקלי מוצג בקולות השונים. הסימפוניה נכתבה במקור למקלדת, אך בקונצרט הנוכחי היא מבוצעת על ידי שלושה כלי קשת (כינור, ויולה וצ'לו). באך, שכתב פוגות רבות בחייו, הביא את הפוגה לשיא התפתחותה.

על הפוגה

"פוגה" פירושה בריחה, רדיפה. זוהי צורה רב-קולית מפותחת, שבה הנושא עובר מקול לקול, וכך נוצר רושם של רדיפה. עם גמר הנושא ממשיך הקול במנגינה נגדית – הקונטרפונקט. לעתים יש קטעי אפיזודה שהם פסקאות מוסיקליות שנגזרו מהנושא, והנושא עצמו כלל אינו נשמע. לסיום מופיעה הקודה (זנב) המכנישה את כל הקולות. ההבדל העיקרי בין פוגה לבין קנון הוא שבפוגה קיים יותר חופש, ואילו בקנון המנגינה העיקרית מהווה את עצם החומר של החיבור.

לפוגה כללים ברורים ושיטות לפיתוח הנושאים. בהתחלה נכנס הנושא על הטוניקה באחד הקולות בצורת תצוגה, וכשהנושא מסתיים, קול נוסף מגן אותו, הפעם על דומיננטה. לאחר מכן הנושא חוזר על עצמו כמה פעמים בסקוונצות, לעתים בסקוונצות ריאליות ששומרות על המרווחים, ולעתים בסקוונצות טונאליות ששומרות על צלילי הסולם. לאחר שהנושא חוזר על עצמו, המלחין מפתח אותו בצורות שונות כמו ראי, סרטן, היפוך או וריאציות שונות. המאפיינים העיקריים של הפוגה הם דיאלוג בלתי פוסק בין הקולות השונים הכולל חיקויים רבים של אותם נושאים, שילוב בין כמה נושאים, ופיתוח וריאציות של הנושאים.

ניתוח מוסיקלי

בסימפוניה זו של באך ניתן להבחין במבנה הפוגה, כשהכול נעשה באופן יעיל ותמציתי מאוד. נושא ראשון נכנס על הטוניקה (הצליל רה בקול העליון). עוד בטרם סיומו נכנס הקול השני עם הנושא על הדומיננטה (הצליל לה).

בדוגמת התווים הבאה הופרדו שני הקולות הגבוהים:

כך נוצר מעין דו-שיח בין שני הקולות, כאשר בתיבה הרביעית נכנס גם הקול השלישי, התחתון, עם הנושא בטוניקה ובאוקטבה נמוכה יותר. הקודה קצרה ומכילה שש תיבות. זוהי פוגה דחוסה, הכול דינמי מאוד, זרימת ערכים רתמיים קצרים, תנועה מתמדת, ומעברים בין הקולות שמתמצתים את כל האלמנטים המוסיקליים בזמן קצוב.

הצעות לפעילויות

פעילויות לפני ההאזנה

- לימוד המקצב של הנושא (תיבה ראשונה) בהקשה, בשפת המקצב, בקריאה מתוך כרטיסיות מקצב.
- גנינת הפתיחה של הנושא הראשון על יד המורה.
- לפני ההאזנה ליצירה עצמה, יש לציין בפני התלמידים כי הנושא עובר בין הקולות השונים, ולבקש מהם לחפש אותו.

פעילויות בעת ההאזנה

- הכיתה מתחלקת לשלוש קבוצות, וכל קבוצה מופקדת על אחד הקולות בסימפוניה. התלמידים מתבקשים להגיב בהרמת יד בכל פעם שהנושא מופיע בקול שלהם.
- חלוקת הכיתה לקבוצות בנות שלושה תלמידים. בעבודה קבוצתית התלמידים יוסיפו תנועה ליצירה תוך הבלטת כניסת הקולות והמרדף בין הקולות.

